

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Kristine Widlund

Vederlagsregeln - dess ursprung, syfte
och förhållande till familjerättsliga
principer

Examensarbete
20 poäng

Handledare: Univ. lektor Eva Ryrstedt

Familjerätt

TERMIN 9 / VT 1999

Innehåll

SAMMANFATTNING	1
FÖRORD	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och metod	4
1.2 Avgränsningar	5
2 HISTORISK UTVECKLING AV GIFTORÄTTEN	6
2.1 Germansk rätt	6
2.2 Äldre svensk rätt och giftorätten	8
2.2.1 Landskapslagarna	8
2.2.2 Stadslagarna	9
2.2.3 Landslagarna	10
2.3 1734 års lag – äldre Giftermålsbalken	11
2.3.1 Bibehållande av äldre rätt	11
2.3.2 Förordning 19/5 1845	11
2.3.3 Förordning 1/7 1898	12
3 MANNENS FÖRVALTNINGSRÄTT	13
3.1 Germansk rätt och förvaltningsrätten	13
3.2 Äldre svensk rätt – förvaltningsrätten och skuldansvaret	13
3.2.1 Skillnad mellan landsrätt och stadsrätt	13
3.2.2 Landslagarna och utveckling av skuldansvar	14
3.3 1734 års lag	15
3.3.1 Kodifiering av praxis	15
3.3.2 Boskillnad – skydd vid förvaltningsmissbruk	16
3.3.3 Hustru får förvalta egen arbetsinkomst	17
3.3.4 Vidlyftiga gälds- och vederlagsregler	18
4 SÄRFÖRVALTNING SAMT GIFTORÄTT I NY SKEPNAD	20
4.1 Nya principer i 1920 års giftermålsbalk	20
4.1.1 Vardera makes förvaltningsrätt och skuldtäckning	20
4.1.2 Rådighetsinskränkningar och vårdnadsplikt	23
4.1.3 Vederlag – säkerställande av giftorätten	24

4.2	1987 års äktenskapsbalk – makars vidgade självständighet	25
4.2.1	Begränsning av likadelning	25
4.2.2	Vårdnadsplikten och boskillnadsinstitutet avskaffas	26
4.2.3	Övertaganderätten och rådighetsinskränkningar	27
4.2.4	Vederlagsregeln – mot illojala transaktioner	27
5	ÄLDRE VEDERLAGSREGLER I PRAXIS	29
5.1	Vederlag enligt äldre svensk rätt	29
5.2	Vederlag enligt 1920 års giftermålsbalk	29
5.3	Sammanfattning av praxis	30
6	VEDERLAGSREGELN I 11 KAP. 4 §	31
6.1	Vederlagsregelns tillämpningsområde	31
6.2	Beräkning av vederlag	35
6.3	Vederlag i praxis	36
6.4	Sammanfattning av dagens praxis	37
7	BALANSEN MELLAN SJÄLVSTÄNDIGHET OCH GEMENSKAP	38
7.1	Familjens bästa och enhetlig förvaltning	38
7.2	Jämlikhet och delad förvaltning	40
7.3	Fri förfoganderätt – ökad självständighet	41
7.3.1	Självständighet contra del av en gemenskap	41
7.3.2	Giftorättens olika vikt vid dödsfall och skilsmässa	44
7.4	En återgång till äldre germansk rätt ?	46
	BILAGA A	48
	KÄLLFÖRTECKNING	50
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	53

Sammanfattning

Vederlagsregeln i 11 kap. 4 § ÄktB har sitt ursprung i äldre svensk rätt och har ett intimt samband med utvecklingen av giftorätten. Giftorätten utvecklades bland germanerna, där allmän sed tidigt tillförsäkrade kvinnan viss andel av den egendom som förvärvats under äktenskapet. Egendomsgemenskapen enligt svensk rätt framskred från att omfatta all lös egendom i hemmet samt, under äktenskapet förvärvad, fast egendom till att omfatta i princip all egendom. Mannen hade enligt äldre rätt förvaltningsrätt över all egendom. I syfte att skydda kvinnan från mannens förvaltningsmissbruk infördes olika ansvarsregler gällande olika slags utgifter. För att förhindra att kvinnans egendom gick förlorad på grund av att mannen missbrukat sin förvaltningsrätt kom även vissa bestämmelser om undanskiftande av egendom att utvecklas. Efter att äktenskapet upplöstes kunde en make få ersättning om dennes egendom använts till utgifter som borde ha belastat den andre makens egendom. Så småningom utvecklades en vederlagsrätt då "fel" egendom använts. Till sist bestod rätten av ett virrvarr av gäldsregler och vederlagsregler samt möjligheter att påkalla boskillnad, som i sin tur resulterade i skild förvaltningsrätt. 1920 års lagstiftning införde slutligen skild förvaltning mellan makarna. Giftorätten kom att innebära att makarna hade ett latent anspråk på hälften av den andres egendom vid äktenskapets upplösning. Trots införandet av fri förvaltning hade man kvar vederlagsregler för att tillförsäkra en likadelning av den gemensamma egendomen. Makarna hade en allmän vårdnadsplikt av det egna giftorättsgodset, så att det inte otillbörligt minskade till den andre makens nackdel. Uppfylldes inte vårdnadsplikten hade den andre maken rätt till vederlag. 1987 års äktenskapsbalk innebar att makarnas självständighet fick ökad betydelse och vårdnadsplikten avskaffades. Vederlagsregeln, som den kom att utformas, fick ett begränsat tillämpningsområde och tillförsäkrar den skadelidande maken ersättning endast när den andre makens förfogande, inför en närstående äktenskapsskillnad, är objektivt illojala. Vid närmare redogörelse för de äktenskapliga reglerna kan man dra slutsatsen att lagstiftningen allt mer lämnar gemensamhetstanken till att främja självständighet och oberoende. Mycket tyder på att man trots allt behöll gemensamheten under äktenskapet som grund för att tillförsäkra den ekonomiskt svagare maken ett ekonomiskt grundskydd, på den andre makens bekostnad. Så länge kvinnor som grupp betraktat är ekonomiskt svagare kommer man troligtvis behålla en slags egendomsgemenskap för att kunna bistå med ett skydd vid äktenskapets upplösning.

Förord

På terminen Den sociala dimensionen, på juris kandidat programmet, kom jag först i kontakt med teorin om de normativa grundmönstren. Professor Anna Christensen har utvecklat en teori om hur olika intresse påverkar rättsliga regleringar och som drar olika starkt beroende bland annat på samhällets normer och förändringar. På specialkursen Europa och den sociala dimensionen återkom teorin ur lite olika synfallsvinklar. Jag fann teorin intressant och försökte i olika mindre arbete applicera den på olika familjerättsliga regleringar. Min handledare under kursen, Eva Ryrstedt, höll under tiden på att avsluta sin avhandling *Bodelning och bostad*, där jag fick idén att utifrån intressena gemenskap och självständighet undersöka hur dessa påverkade giftorätten. Jag valde att speciellt utgå från vederlagsregeln, för att dess tillämpningsområde, på grund av flera nyligen genomförda lagändringar, förändrades i snabb takt. Jag såg tydligt hur principerna gemenskap och självständighet under äktenskapet drog åt olika håll. En annan anledning till att jag valde att utgå från vederlagsregeln, var att jag inte stött på något arbete som mer än mycket ytligt hade behandlat vederlagsregeln, varför det blev extra stimulerande att utgå från just den regeln.

Jag vill tacka min handledare, Eva Ryrstedt, för den hjälp jag fått med detta arbete. Jag säger även ett tack till advokaterna Bengt Modeér och Bertil Syrén som tog sig tid att svara på mina frågor, samt till expeditionsvakten på Malmö TR som hjälpt mig bära ut alla de domböcker från arkivet som jag velat läsa.

Förkortningar

Bj.R:n	Bjärkeöarätten
BoskL	Boskillnadslag
GutaL	Gotlanslagen
HD	Högsta domstolen
LB	Lagberedningen
NGB	Nya giftermålsbalken
NJA	Nytt juridiskt arkiv, avd. I
NJA II	Nytt juridiskt arkiv, avd. II
Prop.	Proposition
RH	Rättsfall från hovrätterna
SOU	Statens offentliga utredningar
SPP	Svenska Personal - Pensionskassan
SvJT	Svensk Juristtidning
TR	Tingsrätt
Vgl L I	Västgöotalagen den äldre
Visby St.L	Visby Stadslag
ÄB	Ärvdabalken
ÄGB	Äldre giftermålsbalken
ÄktB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

1.1 Syfte och metod

När det dömts till äktenskapsskillnad ska bodelning ske enligt gällande svensk rätt.¹ Delningen omfattar makarnas giftorättsgoods, varvid som huvudregel en likadelning av makarnas sammanlagda giftorättsgoods ska genomföras. I syfte att förhindra att en av makarna illojalt avhänder sig egendom inför en förestående äktenskapsskillnad, med uppsåt att den andre maken inte ska få ut sin del, finns en vederlagsregel i 11 kap. 4 § äktenskapsbalken. En make kan således ha rätt till vederlag (kompensation) vid bodelning i de fall den andre maken minskat sitt giftorättsgoods ”i inte obetydlig omfattning” under de tre sista åren före ansökan om äktenskapsskillnad.

Ett syfte med uppsatsen är att beskriva framväxten av vederlagsregeln, dess syfte och tillämpning samt hur dessa variabler förändrats över tiden. Ett annat syfte är att bedöma hur vederlagsregeln idag relaterar till de olika principer som står bakom den äktenskapsrättsliga regleringen i övrigt. Jag har framför allt fokuserat mig på hur motpolerna gemenskap och självständighet påverkat regleringar om makars förmögenhetsförhållande. Vederlagsregeln vid bodelning är inte en modern regel i svensk äktenskapsrätt, men dess lydelse och direkta syfte har med tiden förändrats. Under förra århundradet fanns inte bara en vederlagsregel utan flera. Vikten av vederlagsregler har således reducerats. För att kunna förstå varför dess betydelse har minskat och kanske också varför det överhuvudtaget finns rester kvar av vederlagsreglerna måste man förstå hur den ekonomiska, och i viss mån även den personliga, gemenskapen mellan makar har förändrats genom tiden. Vederlagsregler har således ett intimt samband med giftorätten. Uppsatsen inleds därför med en redogörelse av den rättshistoriska utvecklingen av giftorätten samt vilken egendom som kom att omfattas av giftorätten under olika tidsperioder. Giflorätten innebar från början att vardera maken ägde en viss andel av den gemensamma egendomen under äktenskapet. Idag innebär giflorätten istället ett anspråk på viss andel av den andre makens egendom, giflorättsgoods, vid bodelning. Då mannen enligt äldre rätt ensam hade befogenhet att förvalta det gemensamma boet har jag valt att beskriva de inskränkningar av mannens förvaltningsrätt som med tiden infördes. 1920 års giftermålsbalk resulterade slutligen i skild förvaltningsrätt för makarna. Det är med de ökade inskränkningarna av mannens befogenhet som gäldsregler (reglering av makarnas skulder) och vederlagsregler växte fram. I det fjärde kapitlet av uppsatsen beskrivs de förändringar i giflorätten som den fria förvaltningen medförde samt de möjligheter till undantag från likadelning som kom att införas. I ett femte kapitel redogörs för vederlagsregelns äldre praxis. I det sjätte kapitlet behandlas dagens

---

¹ Bodelning kan även ske under äktenskap, efter sambors separation, samt med anledning av en makes död. Enbart bodelning med anledning av makes död kommer att kort beröras.

vederlagsregel mer ingående. Avslutningsvis för jag en diskussion med utgångspunkt i vederlagsregeln och giftorätten, om vederlagsregelns överensstämmelse med de olika principer som står bakom den äktenskapsrättsliga regleringen i övrigt. Är vederlagsregeln en garanti för att den ekonomiska gemenskapen, som varit under äktenskapet, ska medföra en likadelning vid upplösningen. Eller är dess syfte endast att förhindra direkt illojala åtgärder företagna av en make med uppsåt att ekonomiskt skada den andre? Har vederlagsregelns minskade betydelse blivit ett bevis på att makarnas självständighet i allt större omfattning tillmätts betydelse i äktenskapsrätten? Varför har man i så fall bibehållit giftorätten och med den likadelningen? Dessa är några av de frågor jag försöker belysa. I den mån andra regler i äktenskapsbalken kan ge någon belysning av frågeställningen kommer även dessa kortfattat att beröras. Då giftorätten och med den likadelningen realiserar dels vid äktenskapsskillnad, dels vid en makes död, kommer jag även jämföra de regler som införts som modifierar likadelningsprincipen vid de olika upplösningsgrunderna. Detta i syfte att se om lagstiftningen förhåller sig annorlunda till rätten till likadelning vid äktenskapsskillnad i förhållande till rätten till likadelning vid makes död. Slutligen redogörs i korta drag för mina egna synpunkter när det gäller i vad mån gemenskapen under äktenskapet bör tillmätas betydelse vid dess upplösning.

Jag har använt mig av mycket rättshistorisk litteratur vid beskrivningen av giftorätten och vederlagsreglerna över tiden, men även i viss mån äldre förarbete och rättsfall. Vid senare regleringar har jag främst använt mig av familjerättslig litteratur, lagkommentarer, förarbete och rättsfall. Univ. lektor Eva Ryrstedts avhandling *Bodelning och Bostad, Ekonomisk självständighet eller gemenskap* har inspirerat mig att utifrån gemenskap och självständighet analysera vederlagsregeln och i viss mån andra familjerättsliga regleringar.

1.2 Avgränsningar

Makar kan avtala bort vederlagsregeln liksom många andra regler i äktenskapsbalken. Jag har valt att inte redogöra vidare för avtalsrätten mellan makar, dels på grund av utrymmesskäl och dels på grund av dess begränsade betydelse för uppsatsens syfte. För att kunna förstå i vad mån giftorätten och vederlagsreglerna fick betydelse vid äktenskapsskillnad i äldre svensk rätt har jag känt mig föranlåten att kortfattat nämna skilsmässogrunderna vid olika tidsperioder. Syftet har varit att försöka uppmärksamma läsaren på giftorättens begränsade betydelse vid äktenskapsskillnad, vid de tidsperioder när skilsmässogrunderna varit som snävast, varför en längre redovisning av skilsmässogrunderna fått anstå.

2 Historisk utveckling av giftorätten

2.1 Germansk rätt

Äktenskap har inte alltid förenats med egendomsgemenskap mellan makarna. Den gifta kvinnan kom länge att helt sakna egendomsrätt i familjen, då mannen hade äganderätten till allt som fanns i boet och senare kom att förvärfvas. Mannen hade även ursprungligen ett oinskränkt herravälde över kvinnan och kvinnan betraktades, i den österländska kulturen där månggifte var en institution, som mannens ägodel.² Så småningom kom dock kvinnan att få viss rätt till enskild egendom. Sent kom hon även att få delaktighet i boets egendom, det som senare utvecklats till giftorätt. Uppkomsten av makarnas egendomsgemenskap brukar hänföras till den germanska rätten.³

Egendomsgemenskapen var inte ursprunglig i germansk rätt utan växte fram efterhand. Orsakerna till dess framväxt anses ligga i familjens organisation och kvinnans värdigare ställning.⁴ Det gemensamma i blodet hade stor betydelse för ätten i de germanska stammarna och medförde både en skyddsplikt och en myndighet för männen. Den gifta kvinnan stod under sin mans myndighet, men mannen hade även en plikt att ta tillvara sin hustrus rättigheter. Begreppet om mannens målmanskap, där kvinnans enskilda egendom stod under mannens förvaltning gav uttryck för en formell egendomsgemenskap, vilket kan sägas utgöra grunden för utvecklingen av materiell egendomsgemenskap. Båda makarna verkade dessutom för familjens bästa och hustrun jämfördes på så sätt i viss mån med mannen. Även frånvaron av polygami, vilket existerade bland andra stammar, tyder på en begynnande jämställdhet, vilket torde utgöra grunden för egendomsgemenskap. Ätten betraktades vidare som en enhet, där den av förfäder ärvd egendom ansågs tillhöra hela släkten gemensamt. En egendomsgemenskap mellan makar torde följaktligen inte vara främmande.⁵

Ett giftermål var inte makarnas enskilda angelägenhet enligt sydgermansk rätt, utan främst deras ätts. Då ätten ansågs vara en sluten enhet, var ett äktenskap mellan medlemmar av olika ätt av intresse för båda sidor. För att ett giftermål skulle anses giltigt skulle det föregås av; fästning (trolovning), en viss ersättning (brudpris/vängåva) till giftomannen samt vissa speciella ceremonier. Förekomsten

---

² Olivecrona, S.R.D.K., Om makars giftorätt i bo och om boets förvaltning, 1882, s. 15.

³ Thyrén, Johan, Makes gäld enligt svensk rättsutveckling, 1893, s. 16 se även Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 11.

⁴ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 35ff.

⁵ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 39f.

av brudpris visar att giftermålet hade formen av ett köp.⁶ Efter hand kom dock ersättningen till viss del att tillfalla bruden.⁷ Morgongåva som tillföll bruden efter första äktenskapliga natten anses ha sitt ursprung ur denna ersättning.⁸ Bruden fick även gåvor av sin giftoman, s.k. hemgift, vilket i äldsta tid gavs med full äganderätt. Dessa gåvor, som blev hustruns enskilda egendom, stod dock under mannens förvaltning. Endast vid mannens död fick hustrun rätt att erhålla dem.⁹ Förutom äktenskapets ingående var även äktenskapets upplösning ättens angelägenhet. Det var således möjligt att upplösa ett äktenskap efter överenskommelse mellan ätterna.¹⁰

De flesta sydgermanska stammar hade mellan 500 och 900 talet (då de första lagarna blev nedtecknade) fortfarande endast en formell egendomsgemenskap. Allt som inte kunde hänföras till hustruns enskilda egendom ansågs tillhöra mannen. Såväl boets tillskott på grund av arbete och sparsamhet som avkastning av hustruns, i boets införda, egendom ansågs tillhöra mannen. Dock torde släkterna avtalat om, förutom brudpriset, de ekonomiska rättsförhållande som skulle råda mellan makarna. Naturligen kom de främst att gälla kvinnans ekonomiska rättigheter vid mannens död. Tidigt, fann man det rättvist att hustrun skulle erhålla en viss del av boets förbättring som hon bidragit till genom eget arbete eller genom avkastning av hennes gods. Den äldsta lagen som anger den andel av boet hustrun skulle vara berättigad är *lex Visigothorum*. Andelen av det gemensamt förvärvade godset bestämdes i förhållande till storleken av den egendom hon fört in. Andra lagar bestämde andelen genom andra beräkningsgrunder. *Lex Ripuariorum* stadgade att änkan inte skulle ha mer än en tredjedel av den gemensamt förvärvade egendomen. Hos *vestfalerna* utsträcktes hustrus rätt till hälften av den gemensamt förvärvade egendomen.¹¹ Den här tidiga egendomsgemenskapen, som innebar en andel av det gemensamma boet, tros endast ha omfattat lös egendom som förvärvats under äktenskapet.¹²

---

⁶ Carlsson, Lizzie, "Jag giver Dig min dotter" Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia. Del I, 1965, s. 42. Carlsson anser att äktenskapets ingående enligt sydgermansk rätt var ett köpaktenskap, medan Olivecrona, S.R.D.K.:, (1882) s. 49f. ser priset som ersättning för den myndighet brudgummen övertog från giftomannen.

⁷ Thyén, Johan, (1893) s. 18 se även Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 56.

⁸ Thyén, Johan, (1893) s. 18 se även Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 63.

⁹ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 67.

¹⁰ Carlsson, Lizzie, "Jag giver Dig min dotter" Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia. Del II, 1972, s. 3.

¹¹ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 69f.

¹² Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 71f. samt Thyén, Johan, (1893), s. 21f.

2.2 Äldre svensk rätt och giftorätten

2.2.1 Landskapslagarna

Innan landskapslagarna kom att nedtecknas (ca 1220-talet) torde svensk rätt sakna egendomsgemenskap. Enligt Gotlandslagen (GutaL), den enda landskapslagen som saknar bestämmelser om giftorätt, verkar det som om makarnas egendomsförhållande reglerats på fästningsstämman eller att giftomannen utfäst viss hemgift medan friaren erbjudit en gåva till bruden för hennes erhållande. Dessa gåvor blev hustruns enskilda som kom att stå under mannens förvaltning. Vid mannens död fick änkan visst underhåll och rätt att tillskifta hemgiften och gåvan. Då de andra landskapslagarna påvisar viss egendomsgemenskap tros GutaL särbestämmelse vittna om hög ålder och att bruket om skild egendom bevarats längre på Gotland än på fastlandet.¹³

I äldre Västgötalagen (VgL I), som är Sveriges äldsta lagbok, är stadgat om egendomsgemenskap i en ganska outvecklad form. ”§ 1. Varhelst morgongåva gives, då är tredingsskifte i deras bo. Är icke morgongåva given, då skall hon taga tredjedelen och tre marker § 2. Får en frigiven en hemmafödd trälinna, gives ej ”vängåva” eller morgongåva, då gifter hon sig till hälften i bo”.¹⁴ En hustru hade således rätt till en tredjedel av boet och morgongåva, av ett värde på tre marker. Avsaknaden av vängåva och morgongåva, som tydligen inte var ett krav för giftermål mellan frigiven och trälinna, medförde istället giftorätt till hälften av boet. Till en början antas att giftorätten endast gällt i viss lös egendom, sedan i all sådan egendom, för att slutligen även gälla i viss fast egendom.¹⁵ Förvaltningen av egendomen tillkom mannen och innebörden av giftorätten var, enligt VgL I, att om jord måste säljas på grund av nöd fick den endast säljas enligt giftorättens proportion.¹⁶ Annars fick giftorätten bara betydelse vid boets skiftande.¹⁷ I svealagarna fick även giftorätten betydelse vid betalning av makes gäld, som i speciella fall kunde medföra delat ansvar. Boets skiftande förekom vid den här tiden främst vid ena makens död. Äktenskapsskillnad mellan makarna var begränsade till hustruns äktenskapsbrott, hor och egenvilligt förlöpande,¹⁸ då hon

---

¹³ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 207ff. Jfr Carlsson, Lizzie, (1965) s. 65. Att gåvan till bruden var hustruns privata egendom står ej uttryckligen i de svenska medeltidslagarna men ansågs troligen som självklart, enligt Lizzie Carlsson.

¹⁴ Holmbäck, Åke och Wessén, Elias, Svenska landskapslagar, Äldre Västgötalagen, Yngre Västgötalagen, Smålandslagens kyrkobalk och Bjärkörätten, tolkade och förklarade för nutidens svenskar, 1979, s. 97.

¹⁵ Almquist, Jan Eric, Den svenska familjerättens historia, 1946, s. 48. Jfr Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 216.

¹⁶ Giftorätten kunde även under äktenskapet få betydelse vid edsöreförbrytelse eller med anledning av barnens gifte enligt bestämmelser i Östgötalagen. Se Almquist, Jan Erik, (1946) s. 48.

¹⁷ Hafström, Gerhard, Den svenska familjerättens historia, 1972, s. 63 samt Almquist, Jan Erik, (1946) s. 47.

¹⁸ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 68.

förverkade sin giftorätt.¹⁹ Enligt den tidigare fornordiska rätten hade mannen haft rätt att skilja sig från sin hustru. Den före detta hustrun hade då rätt att ta med sin hemgift och de gåvor hon fått av mannen, om hon inte ansågs vara skuld till äktenskapsskillnaden. Det var med kristendomens inflytande dessa former upphörde. Enligt Kristendomen var äktenskapet ett heligt sakrament och enligt kanonisk rätt var äktenskap i princip ouplösligt.²⁰

Även övriga landskapslagar stadgar om liknade egendomsgemenskap. Förutom all lös egendom ingick även fast egendom, som förvärvats av makarna under äktenskapet, så småningom i giftorätten. Att inte övrig fast egendom innefattades av giftorätten är inte förvånande med tanke på ättens betydelse. Släktjorden var av särskild betydelse då förmögenhet gav makt och inflytande. Ägare av jordfastighet hade fullständiga politiska rättigheter, d.v.s. fick delta i allmänna ärendes avgörande på tingen. Detta medförde att man ville bevara besittningen av jorden hos det manliga släktet.²¹ Dessutom var ätten långt tidigare än den enskilda individen subjekt för äganderätt. Äganderätten till lös egendom kom tidigare än äganderätt till fast egendom att kunna överföras från ätten till den enskilde individen.²² Förutom ärvd fast egendom, var även fast egendom som någon av makarna förvärvat före äktenskapets ingående, liksom jord köpt av anhörig (bördköpt jord) utesluten ur egendomsgemenskapen. Vad man förvärvat före äktenskapets ingående ansågs nämligen förvärvat åt ätten.²³

Som tidigare nämnts stod ”vängåvan”, morgongåvan utanför giftorätten och även den hemgift bruden fick av sin giftoman. Dessa gåvor ansågs vara hustruns enskilda egendom. Morgongåvan utgick således till hustrun vid mannens död.

2.2.2 Stadslagarna

Stadslagarna uppkom i takt med att städerna växte fram (ca 1200-talet) och kom att skilja sig i viss mån från landskapslagarna. Det var andra intressen som gav stadsrätten en något annorlunda inriktning än landsrätten. Makarna hade giftorätt i all egendom enligt stadslagarna. Enskild egendom existerade inte, om det inte var särskilt förbehållet.²⁴ I de fall makarna ägde en ärvd fast egendom på landet skulle dock landsrättens regler gälla.²⁵ Ärvd fast egendom på landet kom således att vara utesluten från giftorätten. Stadslagarna (t.ex Bjärköarätten (Bj.R:n), stadslag

---

¹⁹ Olivecrona, S.R. D. K., (1882) s. 222f. Jfr Saldeen, Åke, Skadestånd vid äktenskapsskillnad, 1971, s. 11. Saldeen anser det troligt att även morgongåva förverkades vid hustrus äktenskapsbrott.

²⁰ Almquist, Jan Eric, (1946) s. 68.

²¹ Intresset av att bevara jorden inom ätten anses även ligga bakom den begränsade arvsrätten för döttrar, som bland annat stadgades i Östgötalagen. Se Almquist, Jan Eric, Strödda bidrag till familjerättens historia, 1945, s. 75.

²² Thyren, Johan, (1893) s. 22.

²³ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 204ff.

²⁴ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 49. Jfr Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 229.

²⁵ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 229.

som gällde i Stockholm) stadgade dessutom att giftorätten var lika för man och hustru.²⁶ Vid mannens död tilldelades således den efterlevande maken hälften och barnen hälften av boet enligt Bj.R:n. Visby Stadslag stadgade en annan ordning. Vid hustruns död fick mannen enligt Visby St.L 2/3 av boet om makarna fått endast ett eller inga barn. Vid fler barn fick dock mannen hälften av boet och barnen hälften. Vid mannens död fick hustrun hälften av boet om makarna endast fått ett eller inget barn och vid flera barn endast 1/3 av boet.²⁷

Anledningen till att stadslagens regler om egendomsgemenskap omfattade även fast egendom anses bero på näringsintresset, att all egendom skulle vara omsättningsbar. Dessutom ville man tillförsäkra att en god näringsverksamhet skulle kunna drivas vidare även efter mannens död av hans hustru, vilket krävde att hon tillförsäkrades en större andel av boets egendom.²⁸ Inflytande från den Lübeckska stadsrätten kan också ha påverkat giftorättens omfattning.²⁹

Den högre giftorättsandelen för hustrur enligt stadslagarna tros bero på morgongåvans avsaknande i stadsrätten.³⁰ Endast i de fall en hustru saknade barn med den avlidne mannen hade hon rätt till morgongåva. Värdet av morgongåvan begränsades också till visst värde, av hänsyn till mannens arvingar, enligt stadsrätt - till skillnad från landskapsrätten.³¹ Se även avsnitt 2.3.2.

2.2.3 Landslagarna

Så småningom uppstod ett behov av en lag som skulle tillämpas i hela riket. Den första landslagen Magnus Erikssons landslag började tillämpas ca 1350. Först 1450 trängde den undan landskapslagarna. Stadsrätten kom dock att gälla vid sidan om landsrätten. Landslagarnas regler om giftorätten överensstämmer i stora drag med reglerna enligt landskapslagarna. Mannens giftorätt var således 2/3 av boets egendom och egendomsgemenskapen omfattade all lös egendom och den fasta egendom makarna gemensamt förvärvat under äktenskapet.

Under 1600-talet uppstod privilegierad giftorätt för prästhustrur. Trots bosättning på landet skulle stadsrättens regler om giftorätt gälla, d.v.s. hustrun skulle få halva boet. Detta gällde dock inte fast egendom som förvärvats före äktenskapet, privilegiet uppstod således först vid ingåendet av äktenskapet.³²

Morgongåvan var liksom enligt stadsrätt begränsad till visst värde, men till skillnad från stadsrätten utgick den även om hustrun saknade barn med sin avlidne make.

---

²⁶ Holmbäck, Åke och Wessén, Elias (1979) s. 490.

²⁷ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 230.

²⁸ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 228f.

²⁹ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 229.

³⁰ Hafström, Gerhard, (1972) s. 64f. Se även stadgandet i VgL I citerat på s. 8f.

³¹ Carlsson, Lizzie, (1965) s. 219.

³² Almquist, Jan Erik, (1946) s. 49 samt Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 231f.

Dog hustrun före mannen ärvde barnen morgongåvan. För adeln och riddarskapet ändrades dock detta genom att morgongåva i fast egendom skulle anses vara arv från fadern och ej från modern. Detta medförde att hustrun vid mannens död endast fick nyttjanderätten till den fasta egendomen. Dessutom förlorade hon sin rätt till morgongåva om hon gifte om sig.³³

2.3 1734 års lag – äldre Giftermålsbalken

2.3.1 Bibehållande av äldre rätt

1734 års lag medförde inget nytt när det gällde regleringen av äkta makars egendomsgemenskap. Skillnaderna mellan landsrätt och stadsrätt bibehölls. Reglerna var dock mer detaljerade än äldre lagar varit. I fråga om lös egendom skulle landsrättens regler gälla för bonde och frälseman d.v.s. mannens andel i boet var 2/3 och kvinnans 1/3. För borgare och annan ofrälse stadsbo var makarnas andel hälften av boet. Enligt 10 kap 6 § ÄGB kunde andelen av boet förändras genom att ofrälse flyttade från staden till landet eller adlades. Om den fasta egendomen skulle ingå i giftorätten, vilket den gjort enligt stadsrätt, berodde på egendomens belägenhet.³⁴ Enligt en författning 1807 kom inte den på landet, bördköpta, fasta egendomen längre att räknas som enskild egendom, utan den kom sedermera att ingå i giftorätten.³⁵ Endast ärvd samt före äktenskapet förvärvat fast egendom på landet ansågs nu enskild, samt sådan egendom som erhållits under äktenskapet med förbehåll att den skulle vara enskild.

Morgongåvan fick delvis annan innebörd i 1734 års lag. Morgongåvan var inte längre frivillig utan man räknade med att en morgongåva givits oavsett det verkliga förhållandet. Morgongåvan utgick liksom enligt äldre rätt endast när hustrun överlevt mannen och hade mannen varit borgare i stad krävdes dessutom att hon inte hade några barn med maken.³⁶

2.3.2 Förordning 19/5 1845

Efter kraftigt motstånd och en lång tids förarbete likställdes makarnas giftorätt i hela riket 1845.³⁷ Nu var giftorätten hälften av det gemensamma boet såväl i staden som på landet. Skillnaden mellan landsrätt och stadsrätt angående vilken egendom som ingick i giftorätten kvarstod dock. För att egendom som man förvärvat under äktenskapet skulle få karaktären av enskild egendom krävdes nu att det var särskilt stadgat i testamente eller gåvohandling.³⁸

---

³³ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 55.

³⁴ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 50.

³⁵ Olivecrona, S.R.D.K., (1882) s. 320ff.

³⁶ Hafström, Gerhard, (1972) s. 61 och Almquist, Jan Erik, (1946) s. 55f.

³⁷ Hafström, Gerhard, Hatt och Huva, SvJT 1958, s. 213.

³⁸ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 50.

I förordningen likställdes även stadsrätt med landsrätt i andra hänseende. Hustrus rätt till morgongåva begränsades till att utgå endast om hon saknat barn med mannen. Denna begränsning hade tidigare endast funnits i stadsrätten.³⁹

2.3.3 Förordning 1/7 1898

Vilken egendom giftorätten skulle omfatta fick också genom 1898 års förordning en enhetlig reglering. Denna gång var det dock landsrättens regler som kom att gälla i hela riket. Egendomsgemenskapen inskränktes till i huvudsak lös egendom och under äktenskapet förvärvad fast egendom. All fast egendom, ärvd eller förvärvad före äktenskapet samt ärvd under äktenskapet skulle betraktas som enskild. Likaså skulle all egendom, således både egendom som förvärvats före och under äktenskapet, vara enskild om det särskilt var förbehållet.⁴⁰ Egendom som make förvärvat efter ansökan om boskillnad kom också att räknas som enskild, under förutsättning att sådan kom till stånd.⁴¹

Vid äktenskapsskillnad hade giftorätten fortfarande en begränsad betydelse. Trots att äktenskapsskillnaderna överflyttats från domkapitlet till de allmänna domstolarna var synen på äktenskapsskillnad lika konservativ. Genom kunglig dispens hade man medgivit äktenskapsskillnad på några ytterligare grunder än hor och egenvilligt övergivande, men dispensen var restriktiv. Några nya grunder infördes 1810, men möjligheten till äktenskapsskillnad var fortfarande starkt begränsad. Praxis efter 1860 medförde att två skilda vägar stod till buds för de som önskade äktenskapsskillnad. Den korta vägen, de s.k Köpenhamnresorna, medförde dock att giftorätten förverkades. Makarna fick istället med tredje mans hjälp klara av sin ekonomiska mellanhavande innan man började tillämpa detta förfarande, som skulle tolkas som ett egenvilligt övergivande. Den andra möjligheten var den långa vägen. Efter en varningsprocedur och skillnad till säng och säte (motsvarande det senare hemskillnadsinstitutet) i ett år, kunde man få äktenskapsskillnad och vardera maken fick sin giftorättsandel. Den här utvecklingen var dock inte önskvärd, då den korta vägen innebar ett kringgående av lagen som bara var möjligt för vissa välbärgade grupper i samhället.⁴²

---

³⁹ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 56.

⁴⁰ Hafström, Gerhard, (1972) s. 66.

⁴¹ Se i följande kapitel om boskillnadsinstitutets ökade betydelse.

⁴² Almquist, Jan Erik, (1946) s. 71f.

3 Mannens förvaltningsrätt

3.1 Germansk rätt och förvaltningsrätten

Förvaltningsrätten har sitt ursprung i husbondeväldet. Den fullständiga rättskapaciteten i germansk rätt tillkom hufadern som hade makt och därmed förvaltningsrätt över familjemedlemmarnas egendom. Till familjemedlemmar räknades alla i hushållet, även myndiga män som ej blivit egen husbonde.⁴³

Innan egendomsgemenskapen utvecklats ägde mannen i princip all egendom. Endast sådan egendom som var hustruns enskilda var undantagen manns äganderätt. Däremot hade mannen förvaltningsrätt över all egendom, således även över sin hustrus enskilda. Den enda begränsningen över manns dispositionsrätt var att han inte kunde avyttra sin hustrus enskilda fastigheter utan hennes släkts samtycke.⁴⁴ Undantagsvis kunde dock tidigt i germansk rätt egendom förbehållas hustrun för egen disposition.⁴⁵ Även sedan egendomsgemenskapen framträtt kvarstod manns dispositionsrätt med nämnda begränsningar oförändrad.

3.2 Äldre svensk rätt – förvaltningsrätten och skuldansvaret

3.2.1 Skillnad mellan landsrätt och stadsrätt

Enligt landskapslagarna hade mannen förvaltningsrätt över all egendom i boet. Hustruns hemgift, som var hennes enskilda egendom, fick mannen dock inte avyttra mer än i nödfall, vilket gällde i stort sätt enligt alla landskapslagar.⁴⁶ Mannen ansvarade även för att morgongåvan ej minskades enligt Hälsingelagen.⁴⁷ Även hustrus, av sina barn ärvda, ”hemman” stod utanför manns fulla förvaltningsrätt.⁴⁸ Hustrun hade dock viss förvaltningsrätt såsom husmoder och hade rätt att göra vissa inköp till hemmet under, i lag bestämt, visst värde.⁴⁹ Hustruns rättshandlingar utanför manns husbondevælde var också giltiga och oberoende av hennes civilstånd. Hustrun fick till exempel testamentera bort sin egendom inom de gränser släktintresset medförde.⁵⁰

---

⁴³ Hellner, Johannes, Hustrus förmåga af rättshandlingar efter svensk förmögenhetsrätt, 1895, s. 19f.

⁴⁴ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 67.

⁴⁵ Hellner, Johannes, (1895) s. 2.

⁴⁶ Hellner, Johannes, (1895) s. 22.

⁴⁷ Carlsson, Lizzie, (1965) s. 216.

⁴⁸ Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 222.

⁴⁹ Hellner, Johannes, (1895) s. 23.

⁵⁰ Hellner, Johannes, (1895) s. 27f.

Då mannen hade fri förvaltningsrätt svarade han med boets egendom för alla skulder, såväl för kontraktsgäld som för deliktsgäld⁵¹. Enligt VgL I ansvarade den gemensamma egendomen inte för mansdråp, då detta ansågs vara underkastat ättarbot.⁵² Vidare utvecklades ansvarsreglerna så att makes enskilda egendom (arvejorden) inte svarade för den andre makens skulder utan enbart för sina egna. Vid skifte hade således make regressrätt om dennes enskilda egendom använts för den andre makens skulder.⁵³

I svealagarna och landslagarna utvecklades en vidare differentiering gällande olika slags skulder när det gäller ansvarsfrågan. Varje make ansvarade för sin egen deliktsgäld, d. v. s. med sin giftorättsandel och sin enskilda arvejord.⁵⁴ För kontraktsgäld ansvarade hela det gemensamma boet, primärt och solidariskt, om skulden uppkommit för deras gemensamma behov. Vid brist svarade vardera makes enskilda egendom subsidiärt och delat enligt giftorättsproportion. Vid enskild kontraktsgäld svarade vardera makes enskilda egendom och giftorättsgods.⁵⁵ Då hustrun hade en begränsad förvaltningsrätt kom skuldansvarsreglerna främst att röra mannens skulder.

Enligt stadsrätten ansvarade hela det gemensamma boet för alla slags skulder. Skillnaden beror delvis på den skilda omfattningen av giftorätten, men kan även förklaras av en påverkan av nordtysk stadsrätt.⁵⁶ Först under 1600-talet, under landsrättens inverkan, medförde kontraktsgäld för eget behov och deliktsgäld separat ansvar.⁵⁷

3.2.2 Landslagarna och utveckling av skuldansvar

Under 1600-talet blev rättsreglerna om makars skuldansvar alltmer invecklade och svårtolkade. Hovrättens tillkomst medförde att man med hjälp av domsavgörande kunnat se hur ansvaret över olika slags skulder kom att förändras. Skulder som någon av makarna haft före äktenskapet hade tidigare likställts med uppkomna skulder för gemensamt behov, d.v.s. hela boet ansvarade. Detta ansågs överensstämma med betydelsen av äktenskapets ingående. Då ett giftermål ansågs vara en släktangelägenhet och detta som regel fordrade släktens godkännande, hade släkten möjlighet att förhindra ett giftermål med en skuldbelastad man. I och med äktenskapet ansågs hustrun ansvara för mannens skulder, oavsett när de uppkommit.⁵⁸ 1663 kom ett mål upp där man

---

⁵¹ Skuld som uppstår på grund av straff- eller skadeståndsansvar.

⁵² Thyré, Johan, (1893) s. 40. Almquist, Jan Erik, (1946) s. 60. I det gamla ättesamhället ansågs ett brott utövat av någon utomstående mot en medlem av ätten, även riktat mot ätten som sådan. Ätten krävde sålunda bot = gottgörelse.

⁵³ Thyré, Johan, (1893) s. 65.

⁵⁴ Thyré, Johan, (1893) s. 71.

⁵⁵ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 60. Jfr Thyré, Johan, (1893) s.74ff. (Sammanfattn. s. 79).

⁵⁶ Thyré, Johan, (1893) s. 79ff.

⁵⁷ Thyré, Johan, (1893) s. 94f.

⁵⁸ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 60f. Thyré, Johan (1893) s. 95ff.

ifrågasatte hustrus ansvar för mannens i äktenskapet medförda skulder. I domen fastslog man 1667, liksom i följande resolution 1669, att hustrun inte skulle svara för medförda skulder som hon inte haft nytta av. Skulderna skulle betalas av mannens enskilda egendom och hans giftorättsandel.⁵⁹

I en resolution 1682 fastslogs vidare som lagens rätta innebörd; att för skulder tagna under äktenskapet, skulle hustruns enskilda egendom svara för 1/3 av resterande skuld, efter att den gemensamma egendomen tagits i anspråk. Var skulden uppkommen endast för mannens behov skulle varken hennes enskilda egendom eller giftorätt svara.⁶⁰

Då äktenskap upplöstes och troligen även vid makes konkurs iakttog man ifrågavarande föreskrifter. Vid konkurs kunde frågor om omfattningen av hustrus ansvar för mannens skulder uppkomma. Genom en särskild ansökan kunde även boskillnad äga rum om den ena maken försämrade boet, vid s.k. bodräkt.⁶¹ Boskillnadsinstitutet fick dock snart utökad betydelse.

3.3 1734 års lag

3.3.1 Kodifiering av praxis

1734 års lag medförde inte någon egentlig skillnad i mannens förvaltningsrätt. Hustrun saknade som huvudregel dispositionsrätt över boets egendom, då hon nu genom lag blev beroende av mannen som hennes målsman.⁶² I sin egenskap av husfru fick hustrun dock fortfarande, enligt praxis, sluta vissa avtal som rörde hushållningen. Mannen fick inte heller, utan sin hustrus samtycke, sälja, byta eller pantsätta hennes enskilda fasta egendom.

När det gällde skuldansvaret medförde lagen inte heller något nytt. Endast en följdändring på grund av utvecklingen av lika giftorätt 1845, medförde att ansvaret för skulder ökade för hustrun från 1/3 till 1/2 och minskade för mannen från 2/3 till 1/2 när brist förelåg efter att det gemensamma boet svarat.

Några förändringar i möjligheterna att ansöka om boskillnad för att bryta den gemensamma förvaltningen eller att undanskifta egendom för att undgå betalning av den andres skulder innebar inte heller 1734-års lag. För att förhindra att makes enskilda egendom skulle gå till betalning av den andres skulder var maken

---

⁵⁹ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 61.

⁶⁰ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 62.

⁶¹ Nordling, E.V., Om boskillnad och behandling af död mans bo, 1892, s. 27f.

⁶² Hellner, Johannes, (1895) s. 5 samt s. 57. Efter inverkan av romersk rätt var hustrus inskränkta rättshandlingsförmåga nu mer beroende av hennes kön än på mannens målsmanskap och husbondevälde. Med 1686 års testamentsstadga fick hustrun inte längre testamentera sin egendom utan sin mans samtycke, vilket kan ses som bevis på hennes bristande rättskapacitet. Hustrun återfick dock rätten att testamentera med 1734 års lag.

således tvungen att ansöka om boskillnad och kalla på borgenärerna. Då makarna inte kunde göra gällande några särskilda rättsförhållande så länge de levde kvar i gemenskap fick den inbördes uppgörelsen vänta till boet delades. Det anspråk en make kunde göra gällande hade ingen benämning i 1734-års lag, men kan sägas motsvara den vederlagsrätt som infördes genom förordningen 1898.⁶³ En make kunde således få ersättning när den andre maken skaffat sig ekonomiska fördelar på dennes bekostnad. Det var den ekonomiska förändringen som kunde ge rätt till ersättning, antingen då gemensam egendom använts till att öka värdet av en makes enskilda egendom eller genom att betala dennes enskilda gäld (före äktenskapet förvärvad skuld, böter eller skadestånd samt enskilt borgensåtagande).⁶⁴ En makes (hustruns) samtycke hade ingen betydelse för vederlagsrätten. Giftorättens betydelse medförde att vederlag utgick ur det behållna boet, vilket medförde att borgenärer hade företrädesrätt.⁶⁵ Då enskild egendom sålts till gemensam nytta, d.v.s. inte till förbättring av enskild egendom eller till betalning av enskild gäld, så hade den make, vars enskilda egendom försålts, ersättningskrav som motsvarade den andres giftorättsandel.⁶⁶

3.3.2 Boskillnad – skydd vid förvaltningsmissbruk

Boskillnad fungerade som ett medel för hustrun att skydda sig mot mannens förvaltningsmissbruk. De olika slags gäldsregler som utvecklades syftade till att vissa skulder endast borde drabba den ena maken. Det fanns dock inga garantier för att en make som bör stå för en viss skuld, verkligen använder sig av den egendom som enligt lagstiftningen borde ha använts. En korrigerig kunde först ske genom bodelning, men en korrigerig var ofta inte möjlig då borgenärernas krav gick före makes ersättningskrav. Endast vid konkurs kunde det ske en fullständig tillämpning av ansvarsreglerna. Förutsättningen var dock att make samtidigt påkallande boskillnad och begärde s.k. undanskiftande av egendom. I de första konkurslagarna innebar boskillnad enbart undanskiftande av egendom från ansvaret för den andre makens skulder. Egendom som makarna förvärvade efter konkursen blev gemensam och under mannens förvaltning.⁶⁷ 1862-års lag om boskillnad (BoskL) medförde förändringar i förhållande till den tidigare rätten. Nu krävdes inte längre att man ville undanskifta egendom eller att det redan existerade skulder, när hustrun önskade boskillnad.⁶⁸ Hustrun kunde ansöka om boskillnad även när mannen hade misskött sitt målmanskap antingen genom

---

⁶³ Chydenius, Jakob, W., Hustrus förmögenhetsrättsliga förhållande till mannen och hans arfvingar enligt finsk lag, 1900, s. 37.

⁶⁴ Chydenius, Jakob, W., (1900) s. 47ff.

⁶⁵ Chydenius, Jakob, W., (1900) s. 59.

⁶⁶ Har hustruns enskilda egendom sålts för 9000 kr, vilket gått till gemensam nytta, har hon rätt till vederlag på 6000 kr. Hustruns ansvar enligt giftorättens proportion skulle varit 3000 kr (1/3). Se Chydenius, Jakob, W., (1900) s. 64.

⁶⁷ Nordling, E. V., (1892) s. 46f.

⁶⁸ Det fanns fler boskillnadsgrunder för hustru, men som inte känts viktiga för framställningen. Se Nordling, E. V., (1892) s. 31f.

vanvård av boet eller genom en skuldsättning utan motsvarande nytta för hustrun (2 § 2 men. BoskL). Dessutom hade hustru rätt att söka boskillnad om mannen övergett henne och inte återkommit inom 6 månader (2 § 3 men. BoskL). Detta hade fördelen framför ansökan om äktenskapsskillnad, där hon också kunnat begära undanskiftande i syfte att undvika ansvar för de skulder hon inte bort ansvara för, att boskillnad genomfördes utan den fördröjning en ansökan om äktenskapsskillnad medförde.⁶⁹ Mannen kunde liksom tidigare endast ansöka om boskillnad då hustrun skuldsatt sig över hennes enskilda egendom och giftorätt i boet (1§ BoskL). En boskillnad kom med 1862 års BoskL att medföra att vardera makens befintliga och kommande egendom blev dennes enskilda och under dennes förvaltning. Det som makarna gemensamt kom att förvärva, t. ex. genom gemensamt arbete, blev dock gemensam egendom, som kom att lyda under mannens förvaltning.⁷⁰

3.3.3 Hustru får förvalta egen arbetsinkomst

Ytterligare inskränkningar i mannens förvaltningsrätt infördes genom 1874-års förordning. Huvudregeln att mannen ensam i familjens intresse skulle förvalta makarnas bo kvarstod, men med ökade inskränkningar. Enskild egendom som genom äktenskapsförord eller genom villkor i gåva eller testamente var undantagen mannens förvaltning, fick hustru själv förvalta över. Förutsättningen för hustruns enskilda förvaltning var dock att man inte föreskrivit någon annan förvaltningen. Hustru fick även själv förvalta över avkastningen av sin enskilda egendom⁷¹ liksom över det hon tjänat genom eget arbete. Förvaltningsrätten över egen inkomst ansågs vara ett väldigt framsteg i förhållande till övriga europeiska länders lagstiftning.⁷²

1898 års förordning inskränkte mannens förvaltningsrätt ytterligare. Hustrus samtycke krävdes i vidare mån gällande hennes enskilda fasta egendom. Utan hustrus samtycke fick mannen inte längre sluta avtal angående servitut eller avkastning över hennes enskilda fasta egendom. Skogsavverkning var inte heller tillåtet utan hustruns samtycke, mer än för egendomens behov. I de fall mannen inte inhämtat sin hustrus samtycke i nämnda hänseende hade hustrun eller hennes släkt rätt att gå till domstol.⁷³ Hade mannen upplåtit nyttjanderätten till en fastighet som var hustruns enskilda, kunde hon säga upp avtalet vid mannens död, vid äktenskapsskillnad eller ansökt boskillnad.

---

⁶⁹ Nordling, E.V., (1892) s. 33f.

⁷⁰ Nordling, E.V., (1892) s. 46f.

⁷¹ Detta gällde enbart avkastningen av sådan egendom som genom äktenskapsord fråntagits mannens förvaltning eller egendom som erhållits genom gåva eller testamente, med villkor att vara hennes enskilda, *samt* undantagen mannens förvaltning. Olivecrona, S. R. D. K., (1882) s. 469f.

⁷² Almquist, Jan Erik, (1946) s. 54.

⁷³ Almquist, Jan Erik, (1946) s. 54.

3.3.4 Vidlyftiga gälds- och vederlagsregler

1898 innebar även en vidareutveckling av de ansvarsregler för olika slags skulder som tidigare tagit form. Inte mindre än åtta olika arter av gäld kom att utvecklas som sju olika egendomsmassor svarade för, 11 kap. 1-5 §§ ÄGB (se bilaga A). I stora drag innebar de:

* För skulder make ådragit sig innan äktenskapet svarade dennes giftorätt och enskilda egendom (1 § 1 st). Var den införda skulden knuten till införd egendom som var att anse som gemensam, svarade även den andra makens giftorätt med så stor del av skulden som den införda egendomen motsvarade. Var egendomen belastad med in-teckning eller på annat sätt särskilt borde svara för skulden samt även kunde svara för skulden, var den andres giftorätt fri från ansvar (1 § 2 st.). Motsvarande gällde även för skulder som make fått under äktenskapet på grund av arv, genom gåva eller testamente (1 § 3 st.).

* För gemensamma skulder för ”hemmets räkning” svarade den gemensamma egendomen och vardera makes enskilda egendom. Hustru hade dock begränsat ansvar i de fall hon inte påtagit sig mer (2 § 2 men.).

* För skulder gjorda av mannen, svarade den gemensamma egendomen och hans enskilda egendom. Om skulden uppkom på grund av mannen och inte till någon nytta för hustrun,⁷⁴ svarade dock endast hans giftorätt utöver hans enskilda egendom (3 §).

* För hustrus skulder, uppkomna p.g.a. brottslig gärning eller utan mannens samtycke, svarade hennes giftorätt och enskilda egendom (4 §).

* För hustrus andra skulder (förvaltningsgäld) svarade enbart sådan egendom som hon fick råda över (5 §). Det gällde oavsett om egendomen som hon ägde råda över var enskild eller gemensam.⁷⁵

Utöver de vidgade ansvarsreglerna infördes rätten till vederlag för att ersätta intrång i makes rätt till enskild egendom eller giftorättsandel. Ersättningsrätten hade till viss del funnits även enligt 1734 års lag, men fick nu en särskild benämning. Rätten till boskillnad kom nu följdriktigt också att förändras genom 1898 års boskillnadslag. När risk förelåg att fullt vederlag inte skulle kunna utgå till hustrun då skulderna betalats, hade hustru rätt till boskillnad.

Vederlagsreglerna i 11 kap. 8-10 §§ ÄGB (se bilaga A) innebar i stort att make hade rätt till vederlag där ”fel” egendom använts till betalning av skulder.

Make hade rätt till vederlag när gemensam egendom hade använts för att betala skulder som skulle ha betalats av enskild egendom (8 §). När mannen betalt t. ex. spel-skulder av gemensam egendom eller när gemensam egendom betalt hustrus böter på grund av brottslig gärning, så kunde rätt till vederlag föreligga. Dessutom uppstod vederlagsrätt när en makes enskilda egendom använts till

---

⁷⁴ Spel eller vad. Se Winroth, A.O., Handbok i svensk Civilrätt del II, Äktenskaps rättsverkningar, 1911, s. 93.

⁷⁵ Hafström, Gerhard, (1946) s. 74.

betalning av den andres skulder (9 §), liksom när enskild egendom löst gemensamma skulder eller använts för gemensam räkning (10 §).

De för framställningen kanske viktigast vederlagsanspråken, då de i det närmaste korresponderar med nuvarande vederlagsregel, är de som grundar rätt till ersättning när gemensam egendom använts av den ena maken utan någon nytta för den andre eller när den gemensamma egendomen använts till förbättring av en makes enskilda egendom (8 §). För att kunna åberopa vederlagsreglerna krävdes ansökan om boskillnad, hemskillnad⁷⁶ eller äktenskapsskillnad. En viktigt påpekande är att för vederlagsfordran svarade endast den egendom som existerade vid ansökan av boskillnad eller då äktenskapet upplöstes (11 §). I syfte att undandra sin hustrus egendom, vid äktenskapsskillnad kunde en man således se till att det inte existerade några tillgångar vid skiftet.⁷⁷ Skyddet för en hustru var, liksom tidigare, att samtidigt med äktenskapsskillnadsansökan ansöka om boskillnad, då hustrun kom att erhålla självständig rätt till sin andel från och med ansökans inskickande. 1898 års BoskL underlättade ytterligare möjligheterna att ansöka om boskillnad. Enligt 1 § BoskL krävdes enbart att makarna var överens för att boskillnad skulle beviljas.

I förhållande till borgenärer kunde make fortfarande endast åberopa vederlagsreglerna vid konkurs.⁷⁸ För att undvika att egendom inte användes till att betala sådana skulder som inte borde betalas av denne, krävdes initiativ av den make som ville freda egendomen. Borgenärerna behövde själva inte respektera ansvarighetsreglerna. Under rådande förmögenhetsgemenskap kunde endast makarna gemensamt sättas i konkurs.⁷⁹ Efter boskillnad kunde makarna sättas i konkurs endast var för sig. Vid utmätning hade reglerna ingen betydelse, då make endast kunde undanskifta enskild egendom.

---

⁷⁶ Hemskillnadsinstitutet infördes 1915.

⁷⁷ Varenius, Nils, Bodräkt eller missbruk av förvaltningsrätt?, SvJT 1920, s. 170.

⁷⁸ Lagberedningens förslag till revision av Giftermålsbalken och vissa delar av Ärvdabalken IV (LB), 1918, s. 170.

⁷⁹ Winroth, A.O., (1911) s. 36.

4 Särförvaltning samt giftorätt i ny skepnad

4.1 Nya principer i 1920 års giftermålsbalk

4.1.1 Vardera makes förvaltningsrätt och skuldtäckning

1920 års giftermålsbalk (NGB) bryter i stora hänseende med tidigare lagstiftning.⁸⁰ I mångt och mycket likställde man makarna i förmögenhetskänseende. Det infördes fri förvaltningsrätt för endera maken, över den egendom som maken vid äktenskapets ingående infört eller senare förvärvat (6 kap. 2 § NGB). Den gemensamma egendomen, vari makarna hade en andel, ersattes med en annan egendomsgemenskap, men likadelningen bibehölls.⁸¹ Någon andel i gemenskapsmassan innebar giftorätten inte längre, utan ett anspråk på en andel i den gemensamma egendomen, som först realiserades vid äktenskapets upplösning. Benämningen giftorätt behölls, men innebörden förändrades således. Vardera maken erhöll en särskild rätt av familjerättslig natur i den andre makens egendom, s.k. giftorätt.⁸² Grundsatsen om delning av den gemensamma egendomen efter äktenskapets upplösning visade sig dock även under äktenskapets bestånd. Liksom tidigare uppstod giftorättsgemenskapen i och med äktenskapets ingående och vardera maken var pliktig att ta hänsyn till den andres giftorätt i den egna egendomen. För att förhindra missbruk av förvaltningsrätten till den andres förfång, behöll man boskillnadsinstitutet och rätten till vederlag (dock med vissa förändringar), samt krävde den andres samtycke vid vissa dispositioner.

Den risk som tidigare lagstiftning inneburit för att en make kunde ödelägga hela boet försvann i och med särförvaltningen. Vardera make fick nu själv stå för sina skulder med sitt giftorättsgods och sin enskilda egendom (7 kap. 1 § NGB). Den andre maken behövde således inte svara för den andres skulder. För skulder makarna gemensamt åtagit sig svarade de dock solidariskt (7 kap. 2 § NGB). Om den ena maken ensamt betalt av skulder som båda makarna skulle svara för hade maken regressrätt. Regressrätten var dock starkt begränsad när det gällde skulder som uppkommit för familjens underhåll (5 kap. 6 § NGB). Då vardera maken var skyldig att bidra till familjens underhåll efter förmåga, räknades både förvärvsinkomster som arbete i hemmet som bidrag. De olika bidragssätten medförde att det var svårt att bedöma om en make uppenbarligen överstigit sin

---

⁸⁰ Lagstiftningen tillkom efter nordiskt samarbete. Se NJA II 1921 s. 10

⁸¹ Ett bibehållande av makarnas gemensamma intresse i hemmets bevarande och förkovran, bibehölls därmed. Se Alexandersson, Nils, Den nya giftermålsbalken, SvJT 1920 s. 203

⁸² Westring, Hjalmar, Den nya giftermålsbalken jämte dithörande författningar med förklaringar, 1933, s. 113.

bidragsplikt eller inte. Den viktigaste begränsningen torde vara att make inte hade rätt till ersättning i de fall make som bidragit i större omfattning gjort detta utan avsikt att få ersättning senare. Det ansågs naturligt att man inom ett äktenskap bidrager till familjens underhåll utan att försäkra sig om att man skipar rättvisa mellan sig.⁸³

Ett undantag från huvudregeln om vardera makens förvaltningsrätt gjordes till fördel för hustrun. Då hustrun ofta inte hade eget förvärvsarbete och sålunda inte någon egendom i större utsträckning innebar den fria förvaltningen ett stort beroende av mannen. I syfte att ge den hemarbetande hustrun självständighet stadgades det att hustrun fick rätt att rättshandla inom sitt område, den dagliga hushållningen och barnens uppfostran, och därmed förplikta mannen om hon inte själv kunde uppfylla åtagandena. Den här rätten hade hon haft sedan 1898, se ovan om hustrus ansvarighet för gäld. För att likställa makarna gällde det samma för mannen. Makarna blev härmed solidariskt ansvariga, med viss lättnad för hustrun i förhållande till borgenärerna för s.k. hushållsgäld (7 kap. 3 § NGB). Preskriptionstiden för hustrun var kortare och hon svarade inte vid konkurs för skulder med sådan egendom som hon erhållit under eller efter konkursen. Lättnaden för hustrun var föranledd av de konsekvenser en s.k. hushållsfullmakt använd av mannen kunde föranleda på grund av att ansvaret var solidariskt. Hustruns ansvarighet för hushållsgäld skulle annars ofta medföra att hon blev ansvarig för skulderna med den egendom hon i framtiden skulle komma att förvärva.⁸⁴ Efter att makarna i samband med hemskillnad flyttat isär skulle annars den egendom hustrun därefter själv förvärvat kunna tas i anspråk för den hushållsgäld som uppkommit under samlevnaden. Enligt äldre rätt hade en begränsning av ansvaret förelegat genom att ansvaret var uppdelat efter giftorättsandelen.⁸⁵

Vardera makes egendom som denne ägde vid äktenskapets ingående eller senare förvärvade var dennes giftorättsgod. Giftorättsgodset kom således att omfatta all egendom, såväl lös som fast, såvida egendomen inte var enskild, genom särskilt förfarande. Utökningen av giftorätten medförde dock att det i vissa fall kunde vara stötande med likadelning efter kortare äktenskap. Det fanns då en möjlighet att döma ut skadestånd under vissa förutsättningar för att korrigera de fall där en likadelning skulle te sig obillig.⁸⁶ Skadestånd kunde utdömas vid äktenskapsskillnad om orsaken till äktenskapsskillnaden varit att en make grovt kränkt den andre maken eller grovt försummat sina plikter i äktenskapet (11 kap.

---

⁸³ Westring, Hjalmar, (1933) s. 92, där författaren även redogör för fler begränsningar.

⁸⁴ Westring, Hjalmar, (1933) s. 134f.

⁸⁵ Schmidt, Folke, Äktenskapsrätt, 1980, s. 61.

⁸⁶ Skadeståndsmöjligheten ersatte förverkande av giftorätten när make genom grova kränkningar av andre maken ansetts vållande till äktenskapsskillnaden. Det ansågs inte rättvist att förverkandets betydelse, som kommit att betraktas som ett skadestånd åt den oskyldige maken, kom att vara beroende av familjens förmögenhet och inte av kränkningens art. Se Saldeen, Åke, (1971) s. 61.

24 § NGB). Beredningen rekommenderade en tillämpning av denna regel när den kränkta infört den större förmögenheten.⁸⁷

Enskild egendom var nu endast sådan egendom som i äktenskapsförord, testamente eller genom gåva eller arv givits med villkor att vara enskild. Ärvd eller före äktenskapet förvärvat fast egendom, var således ej automatiskt enskild egendom längre. Rättigheter som ej kunde överlätas eller var av personlig natur omfattades dock som regel inte av giftorätten (6 kap.1 § NGB). Kapitalförsäkring liksom livränteförsäkring ansågs dock ingå i giftorätten, då försäkringsrätten ej ansågs så personlig att den borde uteslutas.⁸⁸ Ett oåterkalleligt förmånstagarförordnande, vilket medför att egendomen blir oöverlåtbar, medförde att den inte kunde anses vara giftorättsgods, utan särskild egendom enligt 6 kap. 1 § NGB.⁸⁹ Vid en bodelning fick båda makarna också ta undan kläder och andra föremål som användes för personligt bruk (13 kap. 4 § NGB).

I allt större utsträckning kom bodelningsreglerna att bli tillämpliga vid äktenskapsskillnad. 1915 infördes lagen om äktenskaps ingående och upplösning. Fortfarande krävdes hemskillnad under ett år efter en varningsprocedur eller om man ville undvika denna, en hemskillnadstid på tre år alternativt två år i de fall en av makarna ensidigt undandragit sig samlevnaden. En ny grund godtogs för äktenskapsskillnad. I de fall det uppkommit djup och varaktig söndring mellan makarna hade de rätt till äktenskapsskillnad om de efter dom på hemskillnad levit isär under ett år. Den nya lagstiftningen var liberal till sin utformning. Makar kunde få dom på hemskillnad bara genom att uppge att det förelåg djup och varaktig söndring, om de var överens.⁹⁰

1920 infördes arvsrätt för efterlevande make i de fall den avlidne maken inte efterlämnade bröstarvingar. Institutet morgongåva försvann därmed ur lagstiftningen, vilken med tiden hade kommit att betraktas som ett änkeunderstöd.⁹¹ I förhållande till den avlidne makens föräldrar och efter dem syskon, fick efterlevande make arvsrätt till halva kvarlåtenskapen med full äganderätt. I förhållande till övriga släktingar (far- och morföräldrar och efter dem deras barn) tog maken hela arvet. I förhållande till bröstarvingar hade dock inte make rätt till arv, men efterlevande make hade rätt att utta bohag, som arbetsredskap och andra lösören, som var nödvändigt för dennes arbete (13 kap. 12 § 1 st. NGB) även om arvingarnas lott skulle inskränkas. 1928 infördes även en bodelningsregel som gav efterlevande rätt att av giftorättsgodset utta egendom till visst minimibelopp (13 kap. 12 § 2 st. NGB).⁹² Barn till den avlidne som inte

---

⁸⁷ NJA II 1921 s. 64f.

⁸⁸ Westring, Hjalmar, (1933) s. 117.

⁸⁹ Agell, Anders, Förmånstagarförordnande vid livförsäkring. En föreläsning i familjerätt, SvJT 1976, s. 330.

⁹⁰ Agell, Anders, Äktenskap Samboende Partnerskap, 1998 s. 38f.

⁹¹ Almquist, Jan Eric, (1946) s. 57.

⁹² Minimibeloppet höjdes från 3000 kr 1928 till 6000 kr 1952 och konstruerades om till en basbeloppsregel 1969, vilket gav den efterlevande ett bättre och inflationssäkrat skydd. Se

var barn till den efterlevande (särkullbarn) hade dock rätt att få ut sitt arv, varför inte rätten till minimibeloppet gällde i förhållande till dessa barn. En makes rätt var begränsad till makarnas giftorättsgods. Rätten till minimibeloppet uteslöt inte tillämpning av vederlagsreglerna, men om efterlevande inte fick egendom i den omfattningen ovanstående regler tillförsäkrade maken, fick maken ändå utfyllnad ur den avlidnes lott. I praktiken fick vederlagsanspråk i regel stå tillbaka.⁹³ 1928 års arvs lag medförde en utvidgad arvsrätt för den efterlevande då denne inte hade några bröstarvingar. Efterlevande make fick härmed rätt att överta all egendom. Föräldrar, syskon eller syskonbarn fick istället sin arvsrätt uppskjuten, d.v.s. de fick rätt till efterarv.⁹⁴ Bodelning med anledning av makes död fick därmed ett mer begränsat tillämpningsområde.

4.1.2 Rådighetsinskränkningar och vårdnadsplikt

Som tidigare nämnts innebar den fria förvaltningsrätten inte att make fick en fullständig fri förfoganderätt över sitt giftorättsgods. Giftermålsbalken kom nu att stadga att makarna hade underhållsskyldighet mot varandra och familjen (5 kap. 2 § NGB) och skyldighet att i samråd verka för familjens bästa (5 kap. 1 § NGB). Make var dessutom tvungen att ha den andre makens samtycke vid försäljning eller inteckning av fast egendom eller tomträtt, som ingick i giftorättsgodset (6 kap. 4 § NGB). Likaså krävdes den andre makens samtycke vid försäljning eller pantsättning av dennes arbetsredskap, egendom som var till för barnens personliga bruk samt gemensamt bohag avsett till gemensam användning (6 kap. 5 § NGB). Rådighetsinskränkningen gällande arbetsredskap korresponderade med övertaganderätten till dessa vid bodelning (13 kap. 13 § NGB). Det ansågs vara viktigt att make inte förlorade rätten till dessa, oavsett vems giftorättsgods de tillhört.⁹⁵

Makars giftorätt i varandras egendom medförde dessutom en allmän vårdnadsplikt av det egna giftorättsgodset, så att inte giftorättsgodset otillbörligen minskades till den andre makens nackdel (6 kap. 3 § NGB). Vårdnadsplikten innebar att vanskötsel, genom slöseri eller oförståndig skuldsättning, som medförde minskning eller fara för giftorättsgodset var rättsstridig. Misskötsel av vårdnadsplikten kunde även uppstå om make använde sitt giftorättsgods till egen fördel eller minskade det genom gåva till utomstående.⁹⁶

Boskillnaden fick i och med särförvaltningen ändrat användningsområde. Nu behövde make inte längre ansöka om boskillnad för att freda sin egendom från den andres skulder. Vid åsidosättande av vårdnadsplikten, så att giftorättsgodset

---

Malmström, Åke / Saldeen, Åke, Successionsrätt, Arv, boutredning och arvs kifte, 1991, s. 38.

⁹³ Westring, Hjalmar, (1933) s. 274.

⁹⁴ Malmström, Åke / Saldeen, Åke (1991) s. 38.

⁹⁵ Westring, Hjalmar, (1933) s. 277.

⁹⁶ Westring, Hjalmar, (1933) s. 121.

otillbörligt minskades, kunde dock den andre maken ansöka om boskillnad (9 kap.1 § p.1 NGB). Vid bodelningen kunde han begära ersättning för den minskning av giftorätten han åsamkats, genom vederlagsreglerna.

4.1.3 Vederlag – säkerställande av giftorätten

Vederlagsreglernas vida omfång kom nu delvis att begränsas. Enligt tidigare lagstiftning kunde en make erhålla vederlag om denna använt sin egendom till underhåll eller förbättring av den andres egendom. Enligt 1920 års lag kunde inte vederlagsanspråk uppstå i dessa fall, men i vissa fall kunde ersättningsrätt uppstå av förmögenhetsrättslig natur.⁹⁷

Det var dispositioner av den egna egendomen som kunde inverka på den andres rätt vid bodelning, som medgav den familjerättsliga ersättningsrätten, vederlag. Det var den andres egendom man hade giftorätt i. Vederlaget hade som syfte att säkerställa giftorätten och därmed likadelningen.

Vardera maken stod som huvudregel för sina egna skulder, enligt NGB. Räckte ej makes enskilda egendom för betalning av enskild gäld fick med hänsyn till borgenärens rätt, giftorättsgods tilldelas den maken för täckning av skulden. Den andra maken hade vid bodelningen rätt till vederlag för vad som åtgått av giftorättsgodset (13 kap. 5 § NGB).

Ett väsentligt åsidosättande av vårdplikten gav den kränkta maken rätt att erhålla boskillnad (se ovan) samt vederlag (13 kap. 6 § NGB). För att få rätt till vederlag fordrades att en minskning av giftorättsgodset uppstått genom antingen direkta eller indirekta dispositioner. Hade en make genom otillbörligt handlade eller genom vanvård skuldsatt sig och sedan betalt med giftorättsgods, fick således den andre maken rätt till vederlag.⁹⁸ Räckte ej giftorättsgodset för utgivandet av vederlag fick vederlag även utgå från den vederlagsskyldiga enskilda egendom, dock enbart till hälften av minskningen av giftorättsgodset (13 kap. 6 § 2 men. NGB).

I de fall den ena maken hade använt sitt giftorättsgods till köp eller förbättring av enskild egendom eller till egendom av sådan natur som inte skulle ingå bodelningen hade den andre maken också rätt till vederlag. Dessutom förelåg vederlagsrätt om make använt giftorättsgods för att lösa ett lån som belastade enskild egendom (13 kap. 7 § NGB). Något krav på att ett åsidosättande av vårdnadsplikten ägt rum ställdes inte i de här fallen.

Även det omvända förhållandet att en make använt sin enskilda egendom till förbättring av sitt giftorättsgods medgav rätt till vederlag (13 kap. 8 § NGB).

---

⁹⁷ NJA II 1921 s. 187. Se även Westring, Hjalmar, (1933) s. 148.

⁹⁸ Westring, Hjalmar, (1933) s. 252.

Någon vederlagsrätt förelåg dock inte i de fallen make använt enskild egendom för sin familjs underhåll.

Det var inte bara make eller hans arvingar utan även borgenärer, i händelse av konkurs, som hade rätt att åberopa vederlagsreglerna. Rätten till vederlag på grund av missbruk kunde dock sällan göras gällande av borgenärerna på grund av bevissvårigheter, om inte maken biträdde yrkandet.⁹⁹

Något fordringskrav efter bodelning ägt rum uppstod inte, i händelse av att makes giftorätts gods inte räckte till betalning av den andre makens vederlagsanspråk (13 kap. 9 § NGB). Till skydd för bröstarvingars laglott och efterlevande makes giftorätt mot obehöriga gåvotransaktioner infördes en vindikationsrätt 1937.¹⁰⁰ Sjätte kapitlet NGB fick ett tillägg genom 6 a §, som stadgade att om en gåvomottagare insett eller bort inse att gåvan lände andra maken till förfång skulle gåvan återbäras.

4.2 1987 års äktenskapsbalk – makars vidgade självständighet

4.2.1 Begränsning av likadelning

De nya principerna som införts i 1920 års giftermålsbalk med särförvaltning och bibehållande av gemenskapstanken med likadelning, behöll man i 1987 års äktenskapsbalk. De största ändringarna som infördes var att man begränsade likadelningen vid bodelning vid främst kortare äktenskap genom en möjlighet till jämkning (12 kap. 1 § ÄktB). Relativt tidigt hade man blivit varse att likadelning inte alltid var lämpligt, speciellt vid kortare äktenskap.¹⁰¹ 1973 då det gjordes vissa ändringar i giftermålsbalken, infördes ett undantag från likadelning genom en snäv jämkningsmöjlighet. Efter att ha tagit bort möjligheten till skadestånd ansågs det nödvändigt med en regel som tillät avvikelser från likadelning. Likadelning kunde frångås om en tillämpning av denna skulle medföra ett uppenbart obilligt resultat med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållanden och äktenskapets längd. Den var tänkt att användas endast i rena undantagsfall.¹⁰² 1987 infördes en mer generell undantagsregel som främst skulle tillämpas vid kortare äktenskap. Jämkningsregeln utgick från en giftorättstrappa. Ju kortare tid man varit gift ju mindre egendom skulle anses vara belastad med giftorätt. Även vid längre äktenskap kom jämkningsmöjligheten att utvidgas, även om den fortfarande endast skulle tillämpas undantagsvis. Huvudregeln om likadelning skulle kunna frångås om den

---

⁹⁹ Westring, Hjalmar, (1933) s. 257.

¹⁰⁰ Prop. 1936:2 s. 61.

¹⁰¹ Beckman, Sigrid, Behövs ändringar i gällande regler om äkta makars förmögenhetsförhållanden?, Forhandlingar på det tyvende nordiske juristmøte i Oslo 1954, 1956, s. 171. Se även Malmstöm, Åke, s. 196, samma arbete.

¹⁰² Prop. 1973:32 s. 124ff.

skulle medföra ett oskäligt resultat i förhållande till makarnas ekonomiska förhållande, äktenskapets längd och omständigheter i övrigt. Jämkningsavtalet blev även möjligt under vissa förutsättningar (12 kap. 3 § 1 st. ÄktB). Rätten att överta den gemensamma bostaden vid bodelning, som infördes 1948 i fråga om hyresrätt, kom att gälla i fler olika slags bostäder, vilket även kom att påverka rådighetsinskränkningarna.¹⁰³

I förhållande till nya giftermålsbalken innehåller äktenskapsbalken än liberalare regler om äktenskapsskillnad¹⁰⁴, varför antalet bodelningar med anledning av äktenskapsskillnad ökar. Sex månaders betänketid är den enda begränsningen, i vissa fall, från att omedelbart och endast genom ansökan, utfå äktenskapsskillnad enligt nuvarande lagstiftning. Samtidigt har bodelningar med anledning av makes död blivit mindre vanliga på grund av att make på grund av 1987 års lagstiftning övertar all egendom på grund av giftorätt och arvsrätt.¹⁰⁵ I förhållande till bröstarvingar får efterlevande förfoganderätt över all egendom (3 kap.1 § Ärvdabalken (ÄB)) med rätt till efterarv för bröstarvingarna. Det är bara i de fall den avlidne maken har barn som inte är gemensamma eller denne har testamenterat bort egendom till annan än maken, som en efterlevande make inte övertar all egendom i boet. I dessa fall behövs däremot en bodelning. Efterlevande make har liksom tidigare, vid mindre bon, rätt att utfå ett visst minimibelopp, idag fyra basbelopp, oavsett om särkullbarns (barn till den avlidne som ej är gemensam med den efterlevande) eller testamentstagares arvsrätt inskränks (3 kap.1 § ÄB). Efterlevande make har enligt 1987 års lagstiftning dessutom rätt att bestämma bodelningens omfattning. Efterlevande kan bestämma att vardera sidan som sin andel behåller sitt giftorättsgods (12 kap. 2 § 1 st. ÄktB).

4.2.2 Vårdnadsplikten och boskillnadsinstitutet avskaffas

Den tidigare vårdnadsplikten med korresponderande vederlagsregler avskaffades. Det ansågs foljdriktigt inte heller finnas något behov av att ensidigt kunna påkalla boskillnad. Bodelning skulle istället företas som tidigare i samband med äktenskapsskillnad, men även under bestående äktenskap om makarna var överens. Däremot ändrades reglerna om bodelning så att bodelning skulle kunna företas redan när ett mål om äktenskapsskillnad pågår och inte som tidigare först när äktenskapsskillnaden vunnit laga kraft (9 kap. 4 § 2 men. ÄktB). Boskillnadsinstitutet kunde därmed i sin helhet avskaffas.

---

¹⁰³ Se vidare avsnitt 4.2.3.

¹⁰⁴ 1974 trädde de nya skilsmässoreglerna i kraft i NGB om ingående och upplösning av äktenskap, vilka sedermera överfördes i ÄktB.

¹⁰⁵ Agell, Anders, (1998) s. 216f., som ifrågasätter om bodelning överhuvudtaget är möjlig i den här situationen. Se även Carlén - Wendels, Thomas, Bodelning och arvsskifte efter äktenskap och samboende, 1994, s. 94ff.

4.2.3 Övertaganderätten och rådighetsinskränkningar

Makes förfoganderätt enligt 1920 års giftermålsbalk kom både att inskränkas och att utvidgas. Enligt giftermålsbalken krävdes samtycke vid inteckning eller överlåtelse av fast egendom som utgjorde giftorätts gods. Genom lagen (1959:157) med särskilda bestämmelser om makars gemensamma bostad, inskränktes makes förfoganderätt genom att kräva den andre makens samtycke vid bl.a. överlåtelse eller pantsättning av hyres- eller bostadsrätt. När det gällde hyres- eller bostadsrätt gällde rådighetsinskränkningarna även enskild egendom. Rådighetsinskränkningarna angående den gemensamma bostaden kom nu att korrespondera med motsvarande övertaganderätt vid bodelning.¹⁰⁶ I enlighet med 1987 års lagstiftning omfattas även fast egendom som är enskild på grund av äktenskapsförord samt substitut av egendom som var enskild på grund av villkor i gåva eller föreskrift i testamente av rådighetsinskränkningar och övertaganderätt (7 kap. 5 § 2 st samt 11 kap. 8 § ÄktB e *contrarie*). Övertaganderätten begränsas däremot till gemensam permanent bostad (11 kap 8 § samt 7 kap. 4 § sista st. ÄktB). Makes förfoganderätt till det gemensamma bohaget korresponderar numera med en motsvarande övertaganderätt vid bodelning (11 kap. 8 § ÄktB). Makes förfoganderätt utvidgades såtillvida att inskränkningarna inte längre kom att gälla makes arbetsredskap och egendom för barns personliga bruk.¹⁰⁷

4.2.4 Vederlagsregeln – mot illojala transaktioner

Vederlagsreglerna i giftermålsbalken inskränktes med 1987 års lag till en regel - vederlagsregeln (11 kap 4 § ÄktB). Utgångspunkten för likadelningen förändrades samtidigt från att vara en rättighet som inträdde vid giftermålet och som skulle skyddas till en rättighet som skulle utgå från de ekonomiska förhållandena vid äktenskapets upplösning.¹⁰⁸ Vårdnadsplikten under äktenskapet bortogs. De gånger en vederlagsregel skulle tillämpas inskränktes nu till de förfogande en make gjort ett år innan skilsmäsoansökan. Någon vederlagsrätt vid bodelning på grund av ena makens död existerade inte längre.¹⁰⁹ Hade den ena maken utan den andres samtycke inom ett år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes inte i obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt

---

¹⁰⁶ Redan genom lag (1948: 245) med vissa bestämmelser om hyresrätt vid hemskillnad eller äktenskapsskillnad m.m., infördes en övertaganderätt för den make som hade störst behov av den gemensamma hyreslägenheten. Se Ryrstedt, Eva, Bodelning och bostad, ekonomisk självständighet eller gemenskap, 1998, s. 181ff.

¹⁰⁷ Dessa bör ofta kunna falla under bohagsbegreppet. Se Prop. 1986/87 s. 133 samt Teleman, Örjan, Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa, 1998, s. 208f.

¹⁰⁸ SOU 1981: 85 s.178f.

¹⁰⁹ Utvecklingen hade tidigare gått från att bodelningsregeln hade som syfte att tillförsäkra den efterlevande visst minibelopp (vis små bon) och att vederlagsregeln fick vika, till att vederlagsregeln fick företräde framför basbeloppsregeln då efterlevandes rätt förstärktes genom lagändringar. Se NJA 1980 s. 214 i avsnitt 5.2. Nuvarande lagstiftning visar att efterlevandes skydd förstärktes ytterligare.

giftorättsgods eller använts sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skulle den andre maken berättigas vederlag (11 kap. 4 § 1 st ÄktB). Vederlagsrätt skulle även föreligga, då den andre maken förvärvat eller genom insättning ökat värdet av sådana rättigheter som i sin natur inte skulle ingå i bodelningen enligt 10 kap. 3 § ÄktB (11 kap. 4 § 2 st 1 men. ÄktB). Dessa var, förutom rättigheter som inte kan överlåtas eller är av personlig art, försäkringssparande som gav rätt till ålders- eller invalidpension. När make använt giftorättsgods till att öka värdet av eller förvärva egen pensionsförsäkring medges vederlagsrätt oavsett om samtycke förelegat (11 kap. 4 § 2 st 2 men.).

Redan 1989 förlängdes ettårstiden i vederlagsregeln till tre år. 1994 förändrades vederlagsregeln åter i och med att man införde en ny sparform, individuellt pensionssparande.¹¹⁰ Rätt till pension på grund av pensionssparavtal skulle som huvudregel undantas från bodelningen. Vid oskäligen resultat medgav man dock att jämkning skulle kunna ske (10 kap. 3 § sista st.). Vederlagsregeln kom följaktligen även att omfatta fall när make använt sitt giftorättsgods för inbetalningar enligt ett pensionsparavtal.

Den 1 januari 1999 fick vederlagsregeln ett än snävare tillämpningsområde. Idag ingår pensionsrättigheter på grund av privat pensionssparande eller privat pensionsförsäkring som huvudregel i bodelningen. De skall istället undantas helt eller delvis endast vid oskäligen resultat. Normalt ingår således hädanefter pensionsrätt på grund av pensionsparavtal i bodelningen och vederlagsregeln kommer således att tillämpas främst då giftorättsgods använts till gåva eller förbättringar av enskild egendom.

---

¹¹⁰ Lagen (1993:931) om individuellt pensionssparande.

5 Äldre vederlagsregler i praxis

5.1 Vederlag enligt äldre svensk rätt

Benämningen vederlagsrätt vid bodelning infördes först genom 1898 års förordning, även om hustru kunde få ersättning tidigare bland annat för mannens dispositioner med hennes enskilda egendom. HD: s praxis visar att vederlagsreglerna främst kom till användning vid bodelning med anledning av makes död. I en dom från 1916 ansågs maken till en avliden hustru berättigad till vederlag ur hustruns giftorättsandel och enskilda egendom. Det förelåg vederlagsrätt för vad som utgått från den gemensamma egendomen till underhåll och vård av hustruns far under sju års tid, samt kostnader för dennes begravning (NJA 1916 s. 74). I ett annat fall fick en änka vederlag för vad som ur den gemensamma egendomen använts till nybyggnad och täckdikning av mannens enskilda fastigheter, efter avdrag för den nytta det gemensamma boet haft av förbättringarna. Den första nybyggnaden av mannens enskilda fastigheter gjordes 10 år före mannens död och resterande nybyggnader och täckdikning 6-2 år före (NJA 1920 s. 101).

Vederlagsrätt fastslogs också i ett bodelningsmål efter dom på hemskillnad 1923. Makarna hade varit gifta i 6 år. Äldre giftermålsbalken var tillämplig då äktenskapet ingåtts före 1921. Medel som inlutit efter försäljning av makes enskilda egendom ansågs ha använts för makarnas räkning, vilket medgav vederlagsrätt (NJA 1928 s. 145).

5.2 Vederlag enligt 1920 års giftermålsbalk

Vid bodelning med anledning av en makes död erhöll den avlidne makens särkullbarn vederlag. Den efterlevande maken hade kort tid innan sin makes död givit var och ett av sina tre särkullbarn gåvobrev på 16000 kronor vardera och hade således väsentligen minskat sitt giftorätts gods utan någon motsvarande nytta för sin make. Förfarandet grundade rätt till vederlag för den avlidne makens arvinge. Rätten till vederlag ansågs dessutom äga företräde framför efterlevandes rätt enligt basbeloppsregeln (NJA 1980 s. 214).

Vid bodelning, efter dom på hemskillnad, tillerkändes en maka vederlagsrätt på grund av makens arvsavstående. Maken påstod sig ha avstått från arv efter sin bror två år innan makarna ansökt om hemskillnad och kort innan broderns död. Maken ansågs dock ha erhållit en andel i dödsboet, vilket var att betraktas som giftorätts gods, då något formellt arvsavstående inte hade gjorts vid broderns död. Då han avstått från arvet vid arvsskiftet, efter att hemskillnadsdomen vunnit laga

kraft, vållade han samtidigt att hans giftorättsgoods väsentligen minskades, vilket berättigade maken vederlag (NJA 1962 s. 294). Detta fall skulle idag falla under makes redovisningsplikt, då åtgärden ansågs skett efter hemskillnaden.

Vederlag tillerkändes dock inte i det fall en make överförde sina medel från en pensionsförsäkring anknuten till arbetsgivaren till SPP (Svenska Personal – Pensionskassan) vid byte av arbetsgivare. Trots att vid anställningens avslutande maken kunnat förfoga över medlen, var målet med pensionssystemet att vid övergång till ny arbetsgivare kunna medföra den intjänade pensionsrätten oavsett om det skedde automatiskt eller genom den anställdes initiativ. Detta ansågs bäst ägnat till att tillgodose den anställdes och dennes hustrus trygghet. Medlen fick alltså aldrig karaktären av giftorätt varför inte vederlag kunde komma ifråga (NJA 1958 s. 671). I de fall arbetstagaren efter slutad anställning hos en till SPP ansluten arbetsgivare själv övertar inbetalningarna till SPP ansågs också detta förfogandet som ett normalt fullföljande till fördel för den anställda och dennes familj (1960 s. 411).

5.3 Sammanfattning av praxis

Avgörande för om vederlagsrätt har utgått eller inte ser ut att bero på hur medlen använts, som minskat den gemensamma egendomen. I de fall de använts till familjens bästa har inte vederlagsrätt utgått (pensionsfallen). Har egendomen använts till egen fördel, sin fars begravning, förbättring av den enskilda egendomen samt gåva till egna barn har vederlagsrätt förelegat för den andre maken.

I de fall vederlagsrätt förelåg vid bodelning med anledning av en makes död, har vederlagsrätten gett den efterlevande ett bättre ekonomiskt skydd. Endast i det fall där en efterlevande make gett bort egendom till sina egna särkullbarn tas inte hänsyn till den efterlevande makens ekonomiska skydd. Här verkar vederlaget utgått på grund av det illojala förfogandet. I dag hade inte vederlag utgått, då ÄktB inte ger den först avlidne makens arvingar någon rätt att kompensera sig genom vederlag.

I de få fall som rör vederlag vid äktenskapsskillnad (hemskillnad) kan vederlagsrätt sägas ha utgått för att kompensera make för den andre makens illojala beteende i ett fall (NJA 1962 s. 294), samt skydda den make som mest bidragit till familjens försörjning, i ett kortare äktenskap, från att behöva avstå från sin egendom (1928 s. 145).¹¹¹

---

¹¹¹ Redan med 1920 års lag tillförsäkrades inte make rätt till vederlag längre, om enskild egendom använts till familjens behov.

6 Vederlagsregeln i 11 kap. 4 §

6.1 Vederlagsregelns tillämpningsområde

Har den ena maken utan den andre makens samtycke inom tre år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes inte i obetydlig omfattning genom gåva minskat sitt giftorättsgods eller använt sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, skall den andre makens andel vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad beräknas som om gåvans värde eller värdet av det använda giftorättsgodset alltjämt hade ingått i den förstnämnda makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda giftorättsgodset skall minskas i motsvarande mån.

Vad som sägs i första stycket om enskild egendom skall även gälla sådana rättigheter som enligt 10 kap. 3 § inte skall ingå i bodelning. Därvid skall med ökning av värdet av en sådan makes rättighet jämföras förvärv av rättigheten. Vidare skall, om en makes användning av sitt giftorättsgods har medfört att värdet av egen pensionsförsäkring eller eget pensionssparkonto ökat eller att maken förvärvat förmån på grund av sådan försäkring eller på grund av pensionsparavtal, bestämmelserna i första stycket tillämpas även om den andre maken har samtyckt till åtgärden.

Syftet med vederlagsregeln är att justera resultatet vid en bodelning när en make, med avsikt att minska eller omintetgöra den andre makens anspråk på giftorätt i dennes giftorättsgods, illojalt avhänder sig sitt giftorättsgods eller del därav, vid en förestående upplösning av äktenskapet.¹¹² Det är således endast de ekonomiska förhållandena vid äktenskapets upplösning som tas som utgångspunkt. Familjelagssakkunniga menade att de tidigare reglerna inte var ändamålsenliga, hade ett moraliserande inslag, samt att man inte längre var i behov av sådana ekonomiska garantier som de äldre reglerna utgjorde. Den ökade förvärvsverksamheten bland kvinnor, vilket medfört en ökad ekonomisk självständighet mellan makarna, förklarades vara en orsak till att ekonomiska garantier inte längre behövdes. De sakkunniga ansåg att det inte längre fanns behov av vederlagsregler för de åtgärder en make under äktenskapet gjort med sitt giftorättsgods, oavsett om det var berättigat eller inte. Dessutom var reglerna mycket svårtillämpade, då även åtgärder företagna långt tillbaka i tiden kunde komma i beaktande.¹¹³

För de fall en make i illojalt syfte försökte bereda sig vinning på den andre makens bekostnad ansågs det dock finnas behov av att kompensera den

---

¹¹² Prop. 1986/87:1 s. 171.

¹¹³ SOU 1981: 85 s. 178f.

förfördelade. De nya jämningsreglerna kunde visserligen tillämpas i en del fall, men aldrig för att få egendom överförd från den ena till den andre maken, varför det trots allt fanns ett behov av en vederlagsregel. För att undvika de moraliserade inslagen och för att slippa utreda vilken avsikt en make haft med viss åtgärd, kom vederlagsrätten att bestämmas av rent objektiva riktlinjer, samt omfatta sådana åtgärder som typiskt sätt åtages i illojalt syfte, kort innan ansökan om äktenskapsskillnad ingavs.¹¹⁴

Vederlagsregelns tillämpningsområde har med 1987 års lag inskränkts till bodelning med anledning av äktenskapsskillnad. Efterlevandes utvidgade arvsrätt och rätt att begära att vardera maken behåller sin egendom, vilket medför stora fördelar för efterlevande, medförde att motsvarande justering/kompensation inte ansågs fylla något behov.¹¹⁵ Vederlagsregeln är dock tillämplig i de fall en make dör när ett mål om äktenskapsskillnad pågår (9 kap.11 § ÄktB).

För att vederlagsrätt ska förekomma krävs således att en make vidtagit en åtgärd som minskat dennes giftorättsgods i inte obetydlig omfattning tre år innan talan om äktenskapsskillnad väcktes. I inte obetydlig omfattning avgörs genom en relativ bedömning. Det avgörande är hur stor minskningen av giftorättsgodset är i förhållande till egendomen i övrigt, med hänsyn till eventuella skulder. Överstiger exempelvis värdet av en gåva 10 % av givarens nettogiftorättsgods rör det sig om en gåva som i inte obetydlig omfattning minskat givarens giftorättsgods. Är värdet av givarens nettogiftorättsgods stort kan ett lägre procenttal räcka för att anses ha minskat givarens giftorättsgods i inte obetydlig omfattning.¹¹⁶ Hur stort giftorättsgodset behöver vara för att även ett lägre procenttal kan komma i beaktande anges inte, Teleman ger dock en fingervisning om att gränsen möjligen skulle gå vid 400 000 kronors värde i 1988 års penningvärde.¹¹⁷

Ett av fallen när vederlagsregeln kan bli tillämplig är när den ena maken genom gåva i inte obetydlig omfattning minskar sitt giftorättsgods. Till gåva räknas även en partiell sådan, exempelvis om vederlaget för en överlåtelse står i missförhållande till det överlåtnas värde. Hur parterna betecknat överföringen är inte avgörande. Lagrådet ansåg att även mindre gåvor skulle kunna falla under tillämpningsområdet i de fall de kan ses som ett systematiskt undandragande av egendomen.¹¹⁸ När make med giltig verkan avstått från arv skall dock inte gåva i paragrafens mening föreligga.¹¹⁹

---

¹¹⁴ Tiden ändrades dock som nämnts snabbt från ett till tre, år då man uppmärksammat att det förekommit fall av ren skilsmässoplanering, se Prop. 1989/90: 30 s. 8.

¹¹⁵ Tottie, Lars, Äktenskapsbalken och promogationslag m.m, 1990, s. 353 samt Prop. 1986/87:1 s. 171.

¹¹⁶ Prop. 1986/87:1 s. 172.

¹¹⁷ Teleman, Örjan, (1998) s. 138 not 12.

¹¹⁸ Prop. 1986/87:1 s. 323f.

¹¹⁹ Prop. 1986/87:1 s. 172. Agell ifrågasätter uttalandet då ett arv utfaller vid dödsfallet och ett avstående från arv från en redan avliden person måste således betraktas som gåva. Se Agell, Anders, (1998) s. 165. Jfr även NJA 1962 s. 294 under avsnitt 5.1.

Det finns inget krav att gåvan ska ha bestått av giftorättsgods utan även en gåva av enskild egendom kan minska givarens giftorättsgods i inte obetydlig omfattning. När givaren ger bort enskild egendom som är skuldbelastad, men behåller skuldansvaret kan giftorättsgodset behöva tas i anspråk för att lösa eller betala av skulderna, vilket minskar givarens giftorättsgods.¹²⁰

Ytterligare en transaktion som den ena maken inför en förestående äktenskapsskillnad kan företaga ansågs i betänkandet typiskt sätt företas i illojalt syfte, nämligen premiebetalningar till pensionsförsäkring.¹²¹ I övrigt hänvisade man till möjligheten att jämka.¹²² Ett utjämningsanspråk kunde därmed minskas eller bortfalla om en make, inför en upplösning, avsiktligt minskat sitt giftorättsgods.¹²³ I betänkandets specialmotivering ansågs man kunna likställa de fall en försäkringstagare ändrat sin pensionsförsäkring från att ha innehållit ett efterlevandeskydd för make till en ålderspension, med nytecknande av försäkring, varför vederlagsregeln även skulle vara tillämplig vid dessa förhållanden.¹²⁴ Från och med 990101 fick 10 kap. 3 § ändrat innehåll, vilket medför att vederlagsregeln fått en mer inskränkt betydelse. Enligt huvudregeln ingår privat pensionsförsäkring och individuellt pensionssparande¹²⁵ i bodelning på grund av äktenskapsskillnad. Enligt undantagsregeln kan dock pensionsförsäkring eller pensionssparande undantas helt eller delvis om det med hänsyn till makarnas ekonomiska förhållande och omständigheter i övrigt skulle vara oskäligt om pensionsrätten ingår. I de fall undantagsregeln är tillämplig kan vederlagsregeln enligt lagtextens lydelse tillämpas. Det ansågs dock inte rimligt att tillämpa vederlagsreglerna vid dessa förhållande. I de fall man berättigat en make att undanta pensionsförsäkringen eller pensionssparande och ett fullständigt undantagande skulle ge ett alltför gynnsamt resultat för den make som hade rättigheten kan man undanta bara delvis.¹²⁶

Lagtexten ger vidare vid handen att man utöver dessa transaktioner, som typiskt sätt ansågs företagna i illojalt syfte, tillfogade ytterligare några andra förfogande på initiativ av departementschefen.¹²⁷ De fall när en make inför en förestående

---

¹²⁰ Prop 1986/87:1 s. 172. Ett sådant hänsynstagande till lån medför dock att vederlagsreglerna avsevärt kompliceras och Tottie anser det tveksamt om reglerna om vederlag för gåva ens analogt kan tillämpas i det fallet. Tottie, Lars, (1990) s. 360.

¹²¹ SOU 1981:85 s. 376, se även författningsförslaget s. 21f.

¹²² Familjelagsakkunniga föreslog en jämningsmöjlighet, förutom vid äktenskapsförord, även vid föreskrifter som meddelats vid gåva eller testamente om att egendom som tillfaller mottagaren skall vara enskild egendom, vilken inte bifölls.

¹²³ SOU 1981:85 s. 179.

¹²⁴ SOU 1981:85 s. 377.

¹²⁵ Se avsnitt 4.2.4 om individuellt pensionsspar.

¹²⁶ Prop. 1997/98:106 s. 43f. Eftersom man inte drar in pensionsrättigheter i bodelning med anledning av dödsfall, ansågs vederlagsregeln vara tillämplig till förmån för arvingar till den make som avlidit sedan talan om äktenskapsskillnad väckts.

¹²⁷ Någon jämningsmöjlighet av föreskrift vid gåva eller i testamente bifölls inte och återstående jämningsreglerna ansågs inte tillräckliga.

äktenskapsskillnad använder sitt giftorättsgods till att öka värdet av sin enskilda egendom, kom således också att vara ett sådant förfogande som kom att inrymmas under vederlagsregeln. Även de förhållande när en make tar ett lån för att förbättra sin enskilda egendom, minskas giftorättsgodset och vederlagsregeln ska kunna bli tillämplig.¹²⁸ När en make minskar sitt giftorättsgods på grund av en överföring till enskild egendom ansågs detta förfogande vara likartat med gåvofallen.¹²⁹ Till vederlagsregelns tillämpningsområde fogades även åtgärder som ökar värdet av rättigheter enligt 10 kap. 3 § 1 st ÄktB eller förvärv av sådana rättigheter, som inte skall ingå i bodelningen. Det rör sig om rättigheter av särskilt slag, det vill säga egendom som är av personlig art eller oöverlåtbar. Det torde praktiskt sätt vara svårt att överföra egendom till sådana rättigheter, varför den inte torde få någon praktisk betydelse. Dessa rättigheter förvärfvas oftast inte med hjälp av en ekonomisk insats utan kräver istället andra insatser. Rätt till exempelvis lön samt pension kräver en arbetsprestation och en rätt till jakt kräver speciella kvalifikationer. Rätten till nyttjanderätt som, på grund av villkor i gåva eller testamente inte kan överlätas, är inte heller en rättighet som kan förvärfvas av giftorättsgods.

Enligt tidigare rätt kunde inte en vederlagsberättigad make få en fordran på den andre maken om vederlag inte kunnat utgå helt eller delvis på grund av brist i boet. Den vederlagsberättigade maken kunde inte vid ett senare tillfälle återkomma med sitt anspråk. Vid brusten redovisningsplikt (d.v.s. när man inte kan redovisa för fordringar som uppstått efter att ansökan om äktenskapsskillnad har inskickats till bodelningsförrättningen) kunde däremot ett fordringsanspråk uppstå. I de fall en redovisningsfordran inte kunde likvideras vid bodelningen fick make en kvarstående fordran på den redovisningsskyldige. Familjelagssakkunniga ansåg att den vederlagsregel som man nu infört, som endast bestod av ett par typfall av i realiteten illojala förfogande, inte gav anledning att behandla bodelningsanspråk som inte kunnat utgå annorlunda än redovisningsfordringar.¹³⁰ Äktenskapsbalken stadgar sålunda att en make som inte kunnat få ut hela sin andel, har en fordran på den andre maken för bristen (11 kap. 11 § ÄktB). Det finns som tidigare en möjlighet för maken att vid vederlagsfordran på grund av gåva vända sig direkt mot gåvotagaren. Enligt 13. kap. 3 § ÄktB kan make fordra att en ondtroende mottagare återbär så stor del av gåvan eller dess värde som fordras för att tillgodose makes rätt. Preskriptionstiden är fem år från det att gåvan fullbordades. Bestämmelsen överensstämmer i stort med den regel som infördes 1937 och som senare fick ändrad lydelse på grund av att boskillnadsinstitutet försvann (6 kap. 6a § GB, SFS 1973:645).

---

¹²⁸ Prop. 1986/87:1 s. 172.

¹²⁹ Prop. 1986/87:1 s. 50f. Tottie menar dock att det föreligger en skillnad i det att vid gåva och i viss mån vid betalning av premier så lämnar egendomen ägarens egendomssför, medan det vid en förbättring/anskaffning av enskild egendom eller särskilda rättigheter det endast sker en omfördelning av olika egendomsslag. Se Tottie, Lars, (1990) s. 357.

¹³⁰ SOU 1981:85 s. 381f.

6.2 Beräkning av vederlag

Syftet med regeln var som nämnts att kompensera den make som lidit skada av den andre makens illojala beteende, som ägt rum under tre år före en äktenskapsskillnad, samt att ställa maken i samma situation som om åtgärden aldrig vidtagits. Den skadelidande makens andel skall således beräknas *som om gåvan eller det använda giftorättsgodset alltjämt hade ingått i den andra makens giftorättsgods. Dennes del i det sammanlagda giftorättsgodset skall minskas i motsvarande mån.*

Exempel 1: Mannen äger giftorättsgods värt 100.000 kr. men har tidigare, under den kritiska tiden, gett bort egendom till ett värde av 50.000 kr. Hustrun har giftorättsgods till ett värde av 30.000 kr. Hustruns andel bli i det här exemplet $\frac{(100.000 + 50.000) + 30.000}{2} = 90.000$ kr.

2

Exempel 2: Samma förhållande, men mannen har skulder på 110.000 kr. Hustruns andel blir: $\frac{((100.000 + 50.000) - 110.000) + 30.000}{2} = 35.000$ kr.

2

Den skadelidande maken (i exemplen kvinnan) får således hälften av gåvans värde i kompensation i exempel 1. Utan beaktande av transaktionen skulle hustrun tilldelas 65.000 kr. $((100.000 + 30.000)/2 = 65.000)$. Hon kompenseras således med 25.000 kr. $(90.000 - 65.000 = 25.000)$. I exempel 2 tas gåvan till 1/5 i anspråk för mannens skulder, medan det överskjutande värdet delas. Hustrun skulle således få ge mannen 15.000 utan beaktande av transaktionen. $0 + 30.000/2 = 15.000$. Hon kompenseras således med 20.000 kr. $35.000 - 15.000 = 20.000$ kr. Skulle mannens skulder varit större än hans giftorättsgods och gåvans värde tillsammans, hade hustrun inte fått någon kompensation alls. Detta stämmer dock med likadelningen i normala fall, om egendomen funnits i behåll hade den ändå gått till att täcka skulderna. Egendomens värde räknas vid tidpunkten för bodelningen.¹³¹ Kan inte gåvans värde beräknas, för att den inte längre finns kvar, får en uppskattning göras, i sista hand med gåvans värde när transaktionen företogs.¹³² När giftorättsgods används till förbättring av enskild egendom, krävs enligt lagtexten att den enskilda egendomen ökat i värde. En totalt misslyckad investering skall tydligen inte enligt lagtexten beaktas. Har egendomen ökat i värde kompenseras dock den vederlagsberättigade med värdet av den egendom som åtgått till förbättringen, även om värdet av förbättringen inte varit betydande. Kravet på att transaktionen skall vara av inte obetydlig

---

¹³¹ Vid beräkning av vederlag vid premieinbetalning till pensionssförsäkring får man ta hänsyn till skatteeffekten då dessa är avdragsgilla vid inkomstbeskattning. I och med lagändringen av 10 kap. 3 § ÄktB den 1 januari 1999, får detta dock begränsad användning.

¹³² Prop. 1986/87:1 s. 173.

omfattning hänför sig till användningen av giftorättsgodset och inte till värdeökningen av den enskilda egendomen.¹³³

6.3 Vederlag i praxis

Det finns inte ett enda HD-avgörande angående tillämpningen av vederlagsregeln sedan äktenskapsbalken tillkom. Det finns inte heller några mål från hovrätterna. Då det inte finns några register över målen i tingsrätterna, kan jag inte med säkerhet säga att det inte förekommit något mål där. På avd. 1,2 och 6, Malmö TR, fanns det dock inte en enda klandertalan av en bodelningsförrättning, som rörde vederlagsregeln¹³⁴ under 1997.¹³⁵ Istället kontaktade jag två advokater som handhar många bodelningar som bodelningsförrättare, advokat Bengt Modeér samt advokat Bertil Syrén.

Advokat Syrén poängterar att vederlagsregeln inte används särskilt ofta. Främst använder man sig av de ökade möjligheterna att jämka bodelningen som lagstiftaren möjliggjort. Jämkningsreglerna har dock den nackdelen att man inte kan jämka till fördel för den ekonomiskt svagare parten. Jämkningsreglerna går ut på att en make istället för att dela med sig av sitt giftorättsgods kan få behålla mer. Däremot kan man inte överföra giftorättsgods i större utsträckning än giftorätten medger, det vill säga att makarna får lika mycket. Det är främst vid gåva som vederlagsregel kan bli tillämplig, men här är också bevisfrågorna som svårast. Kan man bevisa att maken på ett illojalt sätt innan äktenskapsskillnaden givit bort egendom tillämpas dock vederlagsregeln. Det stora problemet idag vid bodelning är att olika pensioner behandlas olika och här blir ofta jämkningsregeln tillämplig. ATP och andra avtalspensioner som ägs av arbetsgivaren faller ju utanför bodelningen, medan egna privata pensionssparande som huvudregel ska dras in i bodelningen. Har makarna pensionssparat olika finns ofta skäl för jämkning.

Advokat Modeér menar också att olika pensionssparande medför problem. Vid äktenskapsskillnader som vunnit laga kraft innan den 1/1 – 99 händer det dock att man tillämpar vederlagsregeln vid bodelningen på så sätt att inbetalda premieinbetalningar under de tre närmaste åren kan bli vederlagsgrundande. Idag dras privat pensionssparande och pensionsförsäkringar som huvudregel in i bodelningen, varför vederlagsregeln kommer att förlora sin betydelse gällande pensioner i framtiden. Det blir främst vid gåvohandlingar eller snarlika

---

¹³³ Tottie, Lars, (1990) s. 358f.

¹³⁴ Under 1997 förordnades bodelningsförrättare i ca 7 st mål. I två fall klandrades bodelningen. I mål T 3847-96 klandrade ena parten bodelningen och yrkade jämkning. Parterna förliktes genom att utesluta vissa aktier från bodelningen. I det andra målet T 1629-97 återkallades klandertalan.

¹³⁵ Bodelning kommer till stånd genom avtal. Vid de fall makarna inte kommer överens skall en bodelningsförrättare förordnas av domstol, på begäran av make. Bodelningsförrättaren verkar i princip som domare i första instans. Bodelningsförrättarens beslut skall delges båda makarna. En missnöjd make kan väcka klandertalan vid domstol. Först i detta skede sker bodelningen i TR genom fastställelse av viss delning. Se Teleman, Örjan, (1998) s. 278f.

transaktioner som vederlagsregeln kan bli tillämplig. Då det är mindre än 10 % av alla bodelningar som hamnar inför bodelningsförrättare och 90-95 % som förlikas, blir det inte många falls som drivs. Av de fall där tvist uppstår rör det sig dessutom i de flesta fall om värderingsfrågor och inte vederlagsfrågor. Advokat Modeér tycker dock att vederlagsregeln fyller viss funktion genom att försöka förhindra illojalt undandragande av giftorätt.

6.4 Sammanfattning av dagens praxis

Användningen av vederlagsrätten tycks begränsad till mycket få fall där bodelningsförrättaren tar hänsyn till makes objektiva illojala avhändelser. Bevissvårigheter och kostnader för att förrätta en bodelning anses vara förklaringen till att inte fler fall drivs. Då pensionssparande och pensionsförsäkringar numera normalt kommer att ingå i bodelningen kommer bodelningsförrättarna i än mindre grad tillämpa vederlagsregeln vid upprättande av en bodelning, men troligtvis i högre grad tillämpa jämningsregler.

7 Balansen mellan självständighet och gemenskap

7.1 Familjens bästa och enhetlig förvaltning

Syftet med giftorätten var under äldre svensk rätt att tillförsäkra den gifta kvinnan del av det gemensamma boet vid äktenskapets upplösning. Giftorätten kan sägas vara en återspeglning av hur släkterna praktiskt försökte ta tillvara sina "medlemmars" intresse. Det var vanligtvis mannen som hade förvärvsarbete medan kvinnan skötte hem och barn. Tidigt ansåg man att kvinnans oavlönade arbete inom familjesfären skulle berättiga ett visst värde. Giftorätten var mindre för kvinnan än för mannen till en början, men kvinnan hade istället ofta rätt till morgongåva, vilket har ansetts motsvara den mindre andelen. I de fall hon inte ansågs ha rätt till morgongåva, förlitade man sig troligen på att kvinnans barn skulle bidra till hennes försörjning.¹³⁶ Det finns en klar gemensamhetstanke bakom giftorätten enligt den äldsta rätten. All lös egendom och egendom som makarna förvärvat under äktenskapets bestånd utgjorde grunden för giftorätten. Egendom som kvinnan fått i hemföljd eller i morgongåva var hennes enskilda liksom fast egendom som makarna förvärvat innan de ingått äktenskap med varandra. Orsaken till att lagstiftningen inte erkände giftorätt i ärvd fast egendom, var ett hänsynstagande till släkten. Släkten hade en stor betydelse i äldre svensk historia. Gemenskapen mellan generationerna var också betydande under den tid jordbruket var den främsta näringen. Mannens förvaltning av boet berodde på hans myndighet enligt germansk rätt. Mannen ansvarade för sina familjemedlemmar och deras egendom¹³⁷. Mannen hade en plikt att tillse att egendomen användes till familjens gemensamma behov. Hustrun hade en begränsad rättshandlingsförmåga inom den så kallat inre hushållningen, där hon skulle verka för familjens bästa. Hustruns handlingar företagna utanför mannens husbondevälde var dock giltiga och oberoende av hennes civilstånd. Detta tyder också på att gemenskapen var begränsad till den lösa egendom som införts i äktenskapet och egendom som genom gemensamma ansträngningar förvärvats. Mannens målmanskap kvarstod även efter 1734 års lags tillkomst, nu direkt förbundet med mannens rätt att förvalta boet. Målmanskapet kom således att medföra ytterligare inskränkningar i hustruns rättshandlingsförmåga. Fortfarande ansågs hon dock ha förvaltningsrätt inom den inre hushållningen enligt allmän sed. Till skydd för hustrun infördes rätten till boskillnad. Till en början medförde boskillnad i samband med konkurs endast ett undanskiftande av hustruns

---

¹³⁶ Carlsson, Lizzie, (1965) s. 212. Jämför även Visby Stadslag under avsnitt 2.2.2. där kvinnan fick mindre giftorätt när hon hade flera barn.

¹³⁷ Samhället fastställde rätten, men man fick själv se till att ta vara på den. Den personliga och fysiska makten blev således bestämmande för det skydd samhället bistod med. Se Hellner, Johannes, (1895) s. 9.

egendom från att svara för mannens skulder och egendom som förvärvades efter konkursens avslutande kom även i fortsättningen att falla under mannens förvaltning. Gemenskapen bröts således inte vid boskillnad till en början. Allt arbete för familjens existens och till familjens bästa skulle anses gemensam.¹³⁸ Så småningom ansågs boskillnad och undanskiftande inte vara ett tillräckligt skydd för hustrun utan man införde genom 1862 års BoskL, att efter boskillnaden skulle egendom som förvärvas bli enskild egendom, utom i de fall man kunde bevisa att förvärvet av egendomen varit ”frukten av gemensamma strävande för makarnas bo och familjens bästa”.¹³⁹

Gemensamhetstanken visar sig tydligt i de gälds- och vederlagsregler som utvecklades under slutet av 1800-talet. Det ansågs rättvist att om make använt gemensam egendom till egen nytta, så skulle den andre maken ha rätt till vederlag.¹⁴⁰ De ansträngningar makarna gjorde under äktenskapet, antingen genom förvärvsarbete eller oavlönat arbete i hemmet, ansågs generera gemensam egendom, vilken skulle användas till familjens bästa och inte till den enskildes fördel. Bibehållandet av mannens förvaltningsrätt, berodde till stor del på att man ansåg att en delad förvaltning skulle innebära svårigheter mellan makarna och i förhållande till tredje man.¹⁴¹ Några inskränkningar i mannens förvaltningsrätt infördes dock, men de var inte betydande. En av inskränkningarna som kom att införas var att kvinnan skulle få förvalta egen arbetsinkomst. Kritiken mot kvinnans rätt att själv få förvalta sin arbetsinkomst anser jag vara ett bevis på att man värnade om gemenskapen. Att kvinnan själv skulle få förvalta sin arbetsinkomst ansåg Olivecrona innebära ett avsteg från de grundläggande principerna i egendomsgemenskapen. Att kvinnan själv skulle ha rätt att förvalta sin arbetsinkomst efter sina behov satte individens intresse över familjens, vilken skulle vara överordnad. Konflikten mellan den individuella rätten att själv förvalta över sin inkomst och gemensamhetstanken, att verka för familjens bästa, gör sig här tydligt gällande. Konflikten uppkommer dock inte i en strävan att självständighet bör råda mellan makarna, utan snarare som ett skydd av kvinnan från mannens förvaltningsmissbruk. Fler gäldsregler och vederlagsregler infördes 1898 och man behöll rådande ordning trots att den i allt större utsträckning hade kritiserats.¹⁴² Förutom att den rådande ordningen inte gav kvinnan och familjen ett tillräckligt skydd vid mannens förvaltningsmissbruk började anspråk på att makarna skulle behandlas lika framträda. Tidigare hade likabehandlingen inneburit att makarnas arbetsinsatser för familjen skulle värderas lika, nu fokuserades i stället likabehandlingen på att de skulle ha lika rätt att förvalta och råda över

---

¹³⁸ Olivecrona, S.R.D.K., (1882) s. 367.

¹³⁹ Olivecrona, S.R.D.K., (1882) s. 368. Se Nordling, E.V., (1892) s. 45f., som menar att boskillnadens definition bättre överensstämmer med att den materiella egendomsgemenskapen upphör.

¹⁴⁰ NJA II 1898 s. 5.

¹⁴¹ NJA II 1898 s. 6 samt Olivecrona, S.R.D.K., (1882) s. 505f.

¹⁴² Alexandersson, Nils, (1920) s. 201ff. De modifieringar i den äldre principen om mannens förvaltningsrätt, vilka infördes som skydd för hustrun, fick inget reellt värde då de till skydd av tredje man, försågs med förbehåll.

egendomen. I syfte att bättre tillgodose kvinnans individuella intresse och för familjens bästa började man frånga enhetsgrundsatsen.¹⁴³ Genombrottet för lika förvaltningsrätt kom med 1920 års giftermålsbalk.

7.2 Jämlikhet och delad förvaltning

Kraven på förändring av rådande ordning resulterade i självständighet genom likställighet¹⁴⁴ i förvaltningshänseende, men med bibehållen gemensamhetstanke genom en förändrad giftorätt. Gemenskapen i ekonomiskt hänseende mellan makarna ansågs viktig att behålla.¹⁴⁵ Kvinnor som grupp skulle dessutom förlora på en ordning med fullständig egendomsskillnad. Under den här tiden förvärvsarbetade oftast männen, medan kvinnorna skötte hem och barn. Det ansågs orättvist att hustrun inte skulle få del i egendomen som gemenskapen genererat. Giftorätten som ett anspråk på likadelning vid äktenskapets upplösning och vederlaget som garant under äktenskapet för att tillse denna likadelningen, påvisar en ganska långtgående gemensamhetstanke. Likadelningen av egendomen blev mer vidsträckt genom att inkludera all egendom. Orsaken till att man kom att genomföra en likadelning av all egendom anser jag bero på att den fasta egendomens uteslutning från giftorätten, om den var ärvd eller före äktenskapets ingående förvärvad, endast var en kvarleva av äldre rätts skydd av släkten, som inte längre ansågs befogad, varför man inte vill ge den en särställning.¹⁴⁶ Lagberedningens diskussion om möjligheten att ersätta giftorätten med egendomsskillnad och i stället införa arvsrätt för make¹⁴⁷ visar att giftorätten främst aktualiserades vid äktenskapets upplösning på grund av dödsfall, vilket kan förklara varför man inte tvekat att genomföra den långtgående likadelningen.¹⁴⁸ Vederlagsrätten som garant för likadelningen var i princip ett bibehållande av äldre rätt. För att inte den ene makens rätt till likadelning skulle kunna omintetgöras behöll man möjligheten till boskillnad och rätten till vederlag. Även förvaltningsinskränkningarna rörande fast egendom, arbetsredskap och barnens

---

¹⁴³ Se t.ex. LB (1918), s. 130. I Lagberedningens förslag 1920 poängteras att kvinnans ställning förändrats och att en reform är nödvändig för att förhindra det intrång i hennes självständighet och självbestämmande som målmanskapet inneburit. Dessutom tros detta vara ett skäl till att antalet giftermål sjunkit. NJA II 1921 s. 6.

¹⁴⁴ I syfte att tillse en materiell likställighet, i en miljö där flertalet hustrur var hemarbetande, infördes så kallad hushållsfullmakt som skulle tillförsäkra den hemarbetande en ökad möjlighet att företa rättshandlingar inom sitt ansvarsområde.

¹⁴⁵ LB (1918) s. 172.

¹⁴⁶ Lagändringen som medförde att även ärvd eller tidigare förvärvad fast egendom skulle ingå i giftorätten kritiserades på grund av att det ansågs ge ett orättvist resultat. För att undvika jordens särställning skulle man istället kunna omfatta lös egendom på motsvarande sätt, d.v.s. utesluta giftorätt i all ärvd eller tidigare förvärvad egendom. Se Bergman, C.G., Äktenskaps rättsverkningar, Nya giftermålsbalken och kraven på likställighet, kvinnoskydd och hemskydd, 1920, s. 31.

¹⁴⁷ LB (1918) s. 172f. Arvsrätt ansågs dock inte helt kunna ersätta gemensamhetsprincipen.

¹⁴⁸ Se även Agell, Anders, (1998) s. 87 där han menar att tillämpningen av giftorätten troligen inte föranlett tanken på att en likadelning av all egendom skulle varit onödigt långtgående, då den främst aktualiserats vid ena makens död.

personliga tillhörigheter tyder på att man slagit vakt om gemensamheten. Förutom den självständiga förvaltningsrätten infördes dock så småningom en jämningsmöjlighet vid bodelning främst vid kortare äktenskap. De tankar som föregått egendomsgemenskapens införande mellan makar gör sig nu åter gällande. Innan egendomsgemenskapen inträdde fanns inom vissa folkstammar regler som gav en kvinna rätt till ersättning för det arbete som hon utfört under äktenskapet. Nu, liksom då, fokuserar man på vad som åstadkommit under äktenskapet. Om äktenskapet inte varat någon längre tid ansågs inte någon större ekonomisk gemenskap uppkommit. Jag anser att lagstiftarna här vacklar mellan två olika egendomsordningar. I den tidiga egendomsgemenskapen bland germanerna fanns regler som gav hustrun del av det som förvärvats under äktenskapet, medan giftorättens införande i äldre svensk rätt innebar att all egendom makarna infört och förvärvat (med undantag till skydd av ätten) ansågs gemensam, varför ett resonemang om gemenskapens tidsomfång ter sig främmande när gemenskapen även omfattar tidigare förvärvad egendom. Sederna och samhällsbildens förändring kan dock vara en orsak till den förändrade synen. Släkten tog tidigare vara på sin skyddslings intresse och äktenskap sågs mer en ekonomisk uppgörelse där hänsyn togs till förmögenhet och förvärvsförmåga. Dessutom skedde bodelning till största delen genom en makes död och att man ingick i äktenskapet med tanken att det skulle vara livsvarigt. I allt större utsträckning ingås inte äktenskap utifrån dessa premisser, varför olika skyddsnet kan vara befogade när de ekonomiska förutsättningarna inte är lika stora och risk föreligger, som lagberedningen uttalar, att man ”skiljer sig till pengar.” Genom de ökade möjligheterna att upplösa äktenskap, desto större behov uppkommer även att skydda den ekonomiskt svagare maken som ingått ett äktenskap med den traditionella synen på äktenskapet, där allt arbete för familjens räkning värderades lika. Vederlagsreglerna och vårdnadspikten fick här viss betydelse då en make kunde kompenseras om den andra maken inte handlade som den första maken vore medintressent.

7.3 Fri förfoganderätt – ökad självständighet

7.3.1 Självständighet contra del av en gemenskap

Äktenskapsbalkens syn på jämställdhet skiljer sig från tidigare rätt. Från att jämställdhet främst inneburit att kvinnor och mäns arbete skulle värderas lika, läggs nu vikten på makarnas ekonomiska oberoende och självständighet. De tidigare rådighetsinskränkningarna inskränks till att enbart gälla bostad och bohag samt all fast egendom som är giftorättsgods. Vederlagsrätten vid bodelning inskränks och gäller enbart vid bodelning med anledning av äktenskapsskillnad. Möjligheten till begränsad likadelningen genom särskilda jämningsregler har ökat. Trots denna individualistiska syn på makarna, vilken med stor tyngd även visas genom den liberala skilsmässoregleringen och den begränsade rätten till underhåll efter äktenskapsskillnad, finns drag av gemensamhetsprincipen kvar i

lagstiftningen. Fortfarande är huvudregeln att likadelning av giftorättsgodset ska ske vid upplösning av äktenskapet. Det finns även en, låt vara mycket liten, tanke om kvarhållande av gemenskapen genom betänketiden vid äktenskapsskillnaden och möjligheten till underhåll (dock mycket begränsad) efter äktenskapsskillnad. Det finns även en begränsad rätt till vederlagskrav för att säkerställa giftorätten och rätten till del av gemenskapen. Den allra största eftergiften för gemensamhetstanken är enligt min mening rådighetsinskränkningarna beträffande fast egendom. Trots att egendomen inte varit föremål för gemensamt begagnande krävs makens samtycke vid en eventuell försäljning.¹⁴⁹ Jag anser dock att gemenskapen inte längre garanterar en likadelning i samma grad som tidigare, vilket jag närmare skall försöka klargöra.

Gemensamhetsprincipen står bakom många av äktenskapslagstiftningens regler, men vad leder gemenskapen till idag? Bygger familjerättsliga regler, som synes bevara den äldre rättens principer om ekonomisk gemensamhet inom ett äktenskap, på en historisk tradition eller är de endast skyddsregler för en socialt svagare part?

Likadelningen som huvudprincip har under en längre tid diskuterats. Orsaken till att man fortfarande behöll likadelningen som huvudregel försvarades med, som nämnts, att kvinnor som grupp skulle ha förlorat på en annan ordning. I en rapport sammanställt av doc. Jan Trost visade också att en övervägande majoritet av befolkningen tyckte att en likadelning av egendomen skulle ske vid långvariga äktenskap.¹⁵⁰ Även om mycket istället talade för att en förvävsregel (att makarna endast delade den egendom de under äktenskapet förvärvat) ofta var att förorda, speciellt vid kortare äktenskap, innebar en sådan även vissa tekniska svårigheter när det gällde att bestämma egendomens ursprung. Dessutom hade man kanske varit tvungen att utöka möjligheterna till vederlag t.ex. i de fall en make förbrukade sitt giftorättsgods medan han genom värdehöjande åtgärder förbättrade sin egendom som inte skulle ingå i bodelningen. Då familjelagssakkunniga tydligt indikerat att vederlagsreglerna inte varit ändamålsenliga och att man inte ville införa mer långtgående begränsningar i en makes rätt att själv bestämma över sin egendom, skulle en övergång innebära att skyddet av en ekonomiskt svagare make avsevärt skulle kunna försvagas med en sådan ordning. Övertaganderätten till bostaden och bohaget skulle också inskränkas med en sådan ordning. Liksom enligt sambolagstiftningen skulle en bostad som inte förvärvats för gemensamt begagnande inte ingå i bodelningen om inte annat avtalats. För att förhindra detta hade man istället fått öka rådighetsinskränkningarna och övertaganderätten ytterligare, vilket inte heller överensstämmer med de mål och värderingar som äktenskapsbalken har som syfte att förmedla.

---

¹⁴⁹ Skyddet av den fasta egendomen är historiskt förankrat. Från att ha varit en viktig produktionsfaktor har den fasta egendomen ansetts viktig som förmögenhetsbärare. Se Ryrstedt, Eva, (1998) s. 119.

¹⁵⁰ SOU 1975: 24 s. 12.

Betänketiden, som kan sägas innebära en begränsningen av rätten till omedelbar äktenskapsskillnad (eller; en förlängning av enhetstanken), infördes främst i syfte att skydda barn från förhastade äktenskapsskillnader. Makar kan dock även om de är överens begära betänketid, även om de saknar barn. Den möjligheten infördes för att tillgodose makarnas önskemål och inte för att värna om gemenskapen.

Den individualistiska synen på makarna i ett äktenskap har även inneburit att rätten till underhåll efter en äktenskapsskillnad har inskränkts. Inte bara antalet bidragsberättigade, utan även tiden för underhållets utgivande - i de fall underhåll trots allt beviljats, har inskränkts. I de fall underhåll utgått har den egna försörjningsförmågan oftast inte varit tillräcklig. Endast undantagsvis har underhåll utgått för att utjämna stora förmögenhetsförhållande mellan makarna (jfr RH 1980:102). Jag tycker att den begränsade rätten till underhåll tyder på att underhållets syfte i högre utsträckning frångått tanken att underhåll skall vara ett utslag av gemenskapen som varit under äktenskapet, till att tillförsäkra den svagare maken ett visst ekonomiskt skydd. Visserligen ligger grunden för detta skydd fortfarande i gemenskapen som funnits mellan makarna, men den tidigare gemenskapen kommer i mindre grad att påverka individernas skyldigheter respektive rättigheter efter dess upplösning. Förändringen beror delvis på att skillnaden mellan makarnas förvärvsfrekvens blivit allt mindre, men även på att syftet varit att göra kvinnan självförsörjande och oberoende. I förarbetena har man uttalat att man inte velat att underhållsreglerna ska inskränka en makes rätt till äktenskapsskillnad, vilket man menat att tidigare underhållsregler medfört. Förändring i lagstiftningen som infördes 990101, vilken innebär att hänsyn även skall tas till makarnas pensionsskydd vid bedömning av underhållsbidrag, anser jag snarare bero på att regleringen rent praktiskt inte inneburit ett tillräckligt skydd av den ekonomiskt svagare maken, än att enhetstanken fått vidare gehör. I dag utgör pensionsrättigheter en mycket stor del av de egna tillgångarna, delvis beroende på att vi lever mycket längre än vad man gjorde förr. En utökad rätt till delning av pensionsrättigheter grundar sig i den tidigare gemenskapen, men äldre rätts grundprincip att gemenskapen skulle innebära att man både under och efter äktenskapet ska tillförsäkras lika del av vad gemenskapen genererat innebär det inte. Jämställdheten har fått en annan betydelse.¹⁵¹ Hade strävan varit att få makarna jämställda efter bodelningen hade man istället valt att dela alla pensionsrättigheter och inte enbart den, trots allt, minsta enheten.¹⁵² Ett visst steg tillbaka kan hänsynen till pensionsskyddet ändå sägas innebära då pensionsförsäkringar och pension enligt pensionssparavtal skall ingå i bodelningen. När gemenskapen upplöses kommer likadelningen med hänsyn till

---

¹⁵¹ Westerhäll, Lotta, Är rätten ideologifattig? s. 23. Förr menade man att jämställdhet skulle åstadkommas med ekonomisk gemenskap och idag menar man istället att den ekonomiska gemenskapen skall vara så liten som möjligt för att jämställdhet skall råda.

¹⁵² Mogren, Elisabeth, Nya bodelningsregler skapar obalanser, Försäkringstidningen nr.4, 1995 s. 25.

pensionsskyddet medföra att gemenskapen som varit åter får viss återverkning i framtiden.¹⁵³

Rätten till vederlag infördes först i lagstiftningen för att skydda kvinnan från mannens förvaltningsmissbruk. Genom att införa särförvaltning i 1920 års giftermålsbalk, torde inte behovet av vederlagsregler längre behövas, om man endast velat skydda den egna egendomen. Giftermålsbalken tillförsäkrade kvinnor och män lika rätt att förvalta den egna egendomen. Särförvaltningen gav dock inte rent praktiskt kvinnan något större skydd mot mannens förvaltningsmissbruk, då mannen ofta var den enda förvärvsarbetande och blev därför ägare till egendomen i boet. Vederlagsreglerna kvarstod i syfte att tillförsäkra att kvinnan fick sin del av gemenskapen. Vid äktenskapsbalkens införande hade förvärvsfrekvensen bland kvinnor markant ökat och ekonomiska garantier ansågs inte längre behövas i samma utsträckning.¹⁵⁴ Det betyder att man inte längre ansåg att en kvinna behövde garanteras en rätt till hälften av boet vid en bodelning! Den fria förvaltningen fick slutligen fullt utslag, vilket kom att innebära att enhetstanken och likadelningen fick en mer begränsad betydelse. Vederlagsregelns nuvarande tillämpningsområde har i samklang härmed också fått ett mer begränsat användningsområde. Endast de åtgärder som typiskt sätt företas i illojalt syfte ger idag rätt till vederlag.

7.3.2 Gifto rättens olika vikt vid dödsfall och skilsmässa

Äktenskapsbalkens främsta syfte är att ge ett bättre skydd åt en efterlevande make.¹⁵⁵ Likadelning vid bodelning ansågs tidigt inte vara tillräckligt för att skydda den efterlevande maken. Redan 1920 hade det införts en rätt till arv för den efterlevande, när inte makarna haft gemensamma barn. I förhållande till den avlidnes föräldrar och syskon ansågs den efterlevande vara i större behov av en arvsrätt och 1928 fick maken rätt att överta all egendom när det inte fanns bröstarvingar, med fri förfogande rätt gällande den avlidnes egendom. När makarna hade barn ärvde barnen i princip den avlidne makens gifto rättsandel. I syfte att ge den efterlevande ett förbättrat skydd infördes 1928 en bodelningsregel i giftermålsbalken så att efterlevande fick försteg framför bröstarvingarna när kvarlåtenskapen understeg visst värde. Denna regel var föregångaren till basbeloppsregeln. Till en början gällde dock inte regeln i förhållande till den avlidnes särkullbarn som var under 16 år. 1987 överfördes basbeloppsregeln till ÄB. Basbeloppsregeln kommer numera, på grund av införd arvsrätt för make, att garantera ett visst minibelopp i de fall den avlidne genom testamente minskat efterlevandes arvsrätt eller då den avlidne efterlämnar särkullbarn. På grund av den ändrade samhällsbilden där barnen i allt större utsträckning blivit självförsörjande vid en förälders bortgång, fanns inte längre något större behov av

---

¹⁵³ Ryrstedt, Eva, (1998) s. 429.

¹⁵⁴ Prop. 1986/87:1 s. 49.

¹⁵⁵ Prop. 1986/87:1 s. 1. SOU 1981:85 s. 85. Se även Från Riksdag & Departement 1982:2, Äktenskapsbalk ersätter giftermålsbalken, 1982, s. 15.

arvsrätt för barnen. Maken ansågs däremot vara i behov av ett ökat ekonomiskt skydd. Makar får således med 1987 års lagstiftning fri förfoganderätt till den dödes kvarlåtenskap under sin livstid i förhållande till gemensamma barn (3 kap.1 § ÄB). I förhållande till särkullbarn till den avlidne maken får den efterlevande enbart denna förfoganderätt om barnet samtyckt. Med 1987 års lagstiftning infördes även en jämningsregel, så att den efterlevande kan få behålla hela eller större delar av sitt giftorättsgods än vad som följer av en likadelning. Denna regel infördes bland annat för att en efterlevande inte skulle behöva avstå från sitt giftorättsgods när den avlidne genom testamente disponerat över sin kvarlåtenskap. Man ser här att förfoganderätten, jämningsregeln och basbeloppsregeln i många fall kommer att tillförsäkra den efterlevande maken mer än hälften av boet, som giftorätten innebär. I förhållande till dessa regler behövs inte vederlagsregeln för att tillförsäkra en efterlevande sin giftorätt.

Vid äktenskapsskillnad ter det sig dock annorlunda. Vid äktenskapsskillnad finns två personer och ingen av dessa kan generellt tillförsäkras mer än sin rätt till halva boet. En jämningsregel till fördel för den mest välsituerade finns dock i syfte att förhindra att man försöker skilja sig till pengar. Jämningsregeln kan även användas så att den ena maken får behålla mer av sitt giftorättsgods i de fall den andre maken avsiktligt försämrat sin ekonomiska ställning inför äktenskapets upplösning.¹⁵⁶ På så sätt kan endast förhindras att egendom överförs till maken som försämrat sin ekonomiska ställning. De äldre vederlagsreglerna hade tidigare kunnat användas för att kompensera den make som lidit skada även om denna var den make som hade minst giftorättsgods. Nuvarande vederlagsregel verkar, som nämnts, endast som en påföljd för illojala förfogande.

Dagens regler ställer en efterlevande make i bättre ställning än en frånskild make oavsett om gemenskapen varat lika länge. Gemenskapen behöver ju inte varat längre för att man skiljs åt på grund av dödsfall. Ett mycket sent ingånget äktenskap som varat kortare tid än ett som upplösts via äktenskapsskillnad ger således ett bättre ekonomiskt skydd. Gemenskapen tillförsäkrar en efterlevande inte bara en andel av egendomen utan även ytterligare ekonomiskt skydd, medan gemenskapen inte alltid garanterar del i gemenskapen för den frånskilda. Den utvidgade rätten till övertaganderätt till bostaden och bohaget kan ses som ett utökat skydd för den mest behövande maken, men ekonomiskt får den maken inte en utökad del av gemenskapen.¹⁵⁷ Övertaganderätten kan dock inte heller sägas ersätta behovet av att tillförsäkra makarna en rätt till likadelning genom vederlagsregler. Jag anser att likadelningen vid äktenskapsskillnad bättre garanterades tidigare. Vederlagsregelns begränsade användningsområde är endast en antydning att så är fallet.

Den fria förvaltningen har delvis inneburit att man inte i samma grad värnar om att makarna bör arbeta för gemenskapen och familjen. I hög utsträckning har man

---

¹⁵⁶ Prop. 1986/87: 1 s. 49.

¹⁵⁷ Undantagsvis kan den ena maken få rätten till bostad utan avräkning vid mindre bon.

överlåtit till makarna att själv få bestämma hur man ska använda sin egendom. Så länge skillnader i förvärvsfrekvens och löner kvarstår mellan makar kommer troligen likadelningen och giftorätten kvarstå som ett skydd åt den ekonomiskt svagare maken. Konflikten i äktenskapsbalken mellan självständighet och gemenskap är dock inte ny. Det är däremot tydligt att lagstiftningen i större utsträckning sätter självständigheten i förgrunden, men ur gemenskapen finner legitimitet för att ur den ekonomiskt starkare makens egendom tillhandahålla ett skyddsnet. De allmänna bestämmelserna i äktenskapsbalken, att makarna skall visa varandra trohet och hänsyn och att de gemensamt skall vårda hem och barn samt i samråd verka för familjens bästa och fördela sysslorna mellan sig, tyder på att gemenskapen i ett äktenskap är viktigt. Principerna som framträder vid äktenskaps upplösning visar dock att det är självständighet och oberoende som regleringen premierar.

7.4 En återgång till äldre germansk rätt ?

Funderar man lite över vilka olika och stridande intressen den äktenskapliga regleringen ska jämkas samman och utifrån det försöker bestämma vilken egendomsordning som bäst överensstämmer med dessa, anser jag att äldre germansk rätt bäst motsvarar önskemålen. Enligt äldre germansk rätt bestod egendomsgemenskapen av vad makarna gemensamt förvärvat under äktenskapet. Bestämmelserna om att giftorätten skulle innefatta *all* egendom, med undantag från fast egendom enligt äldre svensk rätt i vissa fall måste ses i ljuset av kristendomens införande. Äktenskapet ansågs vid denna tid som i princip oupplösligt, vilket medför att giftorätten endast fick betydelse vid en av makarnas död. I detta avseende kan man lättare förstå den utvidgade egendomsgemenskapen som kommit att präglade svensk äktenskapsrätt. Det kan anses som ett otillräckligt skydd för en kvinna som ”offrat” möjlighet till förvärvsinkomst för att föda och uppfostra makarnas gemensamma barn att endast få del i egendom som makarna gemensamt under äktenskapet förvärvat. Redan tidigt fanns dock ett skydd för hustrun i de här fallen. Hon hade dels rätt till sin hemföljd, som ansågs vara ersättningen för hennes begränsade arvsrätt. Kvinnor på landsbygden kunde säkert också ofta få sin försörjning via arbete på sin föräldragård¹⁵⁸. Idag existerar inte den möjligheten, men kvinnan hade även ett annat skydd, som gavs just på grund av hennes kön. Morgongåvan, som ett hedrande av kvinnans jungfrudom, kan sägas utgöra ett skydd för en hemarbetande hustru.¹⁵⁹ I ett samhälle där man främjar jämställdhet torde det inte vara aktuellt att införa en föreskrift om obligatorisk morgongåva. Det finns, enligt

---

¹⁵⁸ Skillnaden i giftorätt mellan landsbygd och stad och morgongåvans begränsningar enligt stadsrätt kan kanske bero på kvinnans större möjligheter till egen försörjning på landsbygden.

¹⁵⁹ Låt vara att morgongåvan i vissa fall begränsades och endast utgick när hustrun inte hade barn med sin make. I de fall makarna hade barn var hennes försörjning ändå ofta tryggad genom dessa. Begränsningen gjordes också i förhållande till mannens släkt, vilket kan sägas förhindra att mannen kunde ge mer än hans förmåga medgav.

min mening, dock en tydlig parallell mellan att få ett pris för jungfrudomen (med den följde troligen oftast barn) och underhållsbidrag för en begränsad förvärvsförmåga. Den av makarna som mest har ägnat sig åt oavlönat arbete under äktenskapet bör således kompenseras för detta i större utsträckning av vad som medges i praxis. Morgongåvoinstitutet ersattes med en arvsrätt för den efterlevande maken, men någon liknade ersättning kan inte det begränsade underhållet vid äktenskapsskillnad anses utgöra. En utökad underhållsrätt som bättre motsvarar vad äktenskapet inneburit i ekonomiskt hänseende skulle dels ge ett bättre skydd åt den ekonomiskt svagare maken och bättre spegla gemenskapen under äktenskapet. För att förhindra att underhållet ska upplevas som en förlängning av gemenskapen finns även möjligheten att med större frekvens utdöma engångsbidrag. Jag tror att man fått en bättre samstämmighet mellan lagreglerna om man begränsat gemenskapen på detta sätt. Dessutom har man enligt äldre svensk rätt begränsat giftorättens omfattning till vad som förvärvats under äktenskapet i vissa fall. Det fanns undantag i äldre svensk rätt från att giftorätten skulle omfatta även före äktenskapet förvärvad egendom. Förutom den fasta egendomens karaktär av enskild egendom, då den förvärvats före äktenskapet, enligt tidig landsrätt, försågs prästerskapets privilegier, där all egendom skulle ingå i giftorätten, med undantag att fast egendom förvärvat före äktenskapets ingående, inte skulle ingå i giftorätten.

Konflikten mellan makars självständighet och del i gemenskapen kommer dock att kvarstå. Jämningsregeln skulle dock komma att få ett snävare tillämpningsområde vilket ur rättsäkerhetssynpunkt är att föredra.¹⁶⁰ Vederlagsreglerna bör däremot få ett utvidgat tillämpningsområde, då det blir en mer begränsad del av egendomen som skall delas, varför det blir viktigare att tillse att denna likadelning verkligen sker. Nackdelen är att konflikten mellan självständighet och gemenskap då blir tydligare. Begränsar man likadelningen till vad som åstadkommit under gemenskapen blir konflikten i förhållande till den enskilde individen och dennes självständighet dock mindre än om en total likadelning varit förhanden, då man inte drar in tidigare förvärvad egendom. Ju större utsträckning regleringen speglar människors medvetande om vad som är rätt, ju rättvisare kommer reglerna att uppfattas. Kanske är det tid för en ny, mer nyanserad undersökning av vad majoriteten anser vara den bästa egendomsordningen mellan makar. Vederlagsregelns tillämpningsområde och syfte kommer att anpassas till vad för slags egendomsordning som skall gälla mellan makar.

---

¹⁶⁰ Agell anser att införandet av jämningsregeln i ÄktB kan ha ett samband med att giftorätten i princip omfattar all egendom, oavsett när och på vilket sätt den har förvärvats. Se Agell, Anders, (1998) s. 215.

Bilaga A

11 kap.

enligt lydelse i *Lag angående i vissa delar af Giftermålsbalken den 1 juli 1898*, som med nedanstående undantag trätt i kraft den 1 januari 1899.

Om ansvarighet för gäld i makars bo och om vederlag vid bodelning.

1 §. Gäld, som af ena maken före äktenskapet gjord är, skall med dess giftorätt och enskilda egendom betalas.

Har den gälsbundne maken i boet medfört egendom deri giftorätt eger rum, skall för så stor del av gälden, som mot värdet af den egendom svarar, jemväl andra makens giftorätt gå i betalning, för såvidt ej annan, af den gäldsbundne maken medförd egendom, som på grund af inteckning eller eljest särskilt häftade för gälden, kunnat till betalning deraf lemna tillgång.

Hvad nu är sagt om ansvarighet för gäld, hvarför make vid äktenskapsingående häftade, skall ega motsvarande tillämpning i fråga om gäld, som under äktenskapet åsamkats make i följd af arf eller mottagande af gåva testamenterad egendom.

2 §. Är i äktenskapet gäld gjord af bägge makarna, eller har hustrun för det gemensamma boets räkning gjort gäld under sådana förhållanden, att det kunnat antagas ske med mannens samtycke, den gäld skall af samfälda boet och makarnas enskilda egendom betalas. Ej skall dock hustruns enskilda egendom svara för mer än hälften af hvad ur samfälda boet ej kan gäldas, utan så är att hon till vidsträcktare betalningsansvar sig förbundet.

3 §. För gäld, som i äktenskapet af mannen gjord är, svare samfälda boet och mannens enskilda egendom; dock skall ej, der gälden tillkommit af mannens särskilda vållande och förgörelse utan att hustrun deraf nytta eller del haft, af samfälda boet svara mera än mannens andel deri.

4 §. Har hustrun i annat fall än i 2 § afses med mannen samtycke gjort gäld i äktenskapet eller utgöres gäld, som hon i äktenskapet ådragit sig, af böter eller skadestånd för brottslig gerning, svare för den gäld hennes giftorätt och enskilda egendom.

5 §. För gäld, som hustrun i andra fall än nu sagda äro i äktenskapet gjort, svare endast egendom, hvaröver hon eger råda.

6 §. Har under äktenskapet ena maken åtagit sig betalningsansvar för andra makens gäld, hvarom i 1, 3 eller 4 § sägs, skall, såvidt borgenärs rätt rör, gälla hvad i 2 § finnes stadgat; dock vare hustrun, der gälden är af henne gjord, med sin enskilda egendom för hela gälden ansvarig.

7 §. Sökes i makarnas bo utmätning för gäld, som i detta kap. avses, och är ej ansökning om boskillnad gjord, ege maken undantaga allenast sådan egendom, som är dess enskilda och, efter ty ovan är sagdt, ej svarar för gälden; dock må ej för gäld, som i 5 § sägs, utmätas annan egendom än den, hvaröver hustrun eger råda.

Huru egendom eljest må fredas för gäld, derfor den ej bör svara, finnes särskilt stadgat.

8 §. Har samfäld egendom gått till betalning af gäld, derfor efter ty i 1, 3 eller 4 § är sagt, samfälda boet ej svarar, eller har gäld, som i 5 § sägs, guldits av annan samfäld egendom änden, hvaröver hustrun egt råda, eller har samfäld egendom blivvit genom ena makens särskilda vållande och förgörelse, utan nytta för den andra, boet afhänd, eller är den å ena makens enskilda egndom använd till sådan förbättring, som ej är räkna till dess underhåll och skötsel, skall vid boets delning den make, som sålunda njutit enskild fördel af samfälda boet eller vållat dess minskning, af sin lott i boet och enskilda egendom gifva andra maken vederlag till så stort belopp, som svarar mot den senares giftorätt i hvad ur samfälda boet gått.

9 §. Har ena makens enskilda egendom blivvit använd till betalning af den andres gäld, hvarom i § 8 förmäles, njute vid bodelning den make som egendom sålunda frångått, vederlag af andra makens giftorätt och enskilda egendom. Lag samma vare, der makes enskild egendom eljest blivvit till nytta för andra maken eller genom dess vållande och förgörelse använd, som i § 8 sägs.

10 §. Är gäld, derfor enligt 1 eller 3 § samfälda boet svarar, betald med den gäldsbunde makens enskilda egendom, njute vid bodelning den make vederlag ur samfälda boet. Har andra makens enskilda egndom gått till betalning af sådan gäld, gånge vederlag ut ej allenast af samfäld egendom utan ock, der det ej förslår, af den gäldsbundne makens enskilda egendom.

Har ena makens enskild egendom gått till betalning af gäld som i 1 2 avses, eller har sådan egendom blivvit annorlunda än till betalning af gäld använd för gemensam räkning, skall vederlag utgå från det samfälda boet. Räcker det ej till, fülle andra maken med sin enskilda egendom så stor del av bristen, som på den maken belöper i förhållande till dess andel i boet.

11 §. För vederlag ansvare ej make med annan egendom än den, som höre till boet, då boskillnad söktes eller äktenskap upplöstes.

Källförteckning

Litteratur

- Agell, Anders Förmånstagarförordnande vid livförsäkring. En föreläsning i familjerätt, SvJT 1976 s. 321-341.
- Agell, Anders Äktenskap Samboende Partnerskap, 2:a uppl., Uppsala 1998.
- Alexandersson, Nils Den nya giftermålsbalken, SvJT 1920 s. 193-205.
- Almquist, Jan Eric Den svenska familjerättens historia, 2:a uppl., Stockholm 1946.
- Almquist, Jan Eric Strödda bidrag till familjerättens historia, Stockholm 1945.
- Beckman, Sigrid Behövs ändringar i gällande regler om äkta makars förmögenhetsförhållanden?, Forhandlingar på det tyvende nordiske juristmöte i Oslo 1954, Oslo 1956.
- Bergman, C.G. Äktenskaps rättsverkningar, Nya giftermålsbalken och kraven på likställighet, kvinnoskydd och hemskydd, Två uttalanden av juris professorerna A.O. Winroth och C.G. Bergman, Stockholm 1920.
- Carlén-Wendels, Thomas Bodelning och arvsskifte efter äktenskap och samboende, 9:e uppl. Stockholm 1994.
- Carlsson, Lizzie ”Jag giver dig min dotter” Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia del I, Lund 1965.
- Carlsson, Lizzie ” Jag giver dig min dotter” Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia del II, Lund 1972.
- Chydenius, Jakob, W. Hustrus förmögenhetsrättsliga förhållande till mannen och hans arfvingar enligt finsk lag, Helsingfors 1900.
- Hafström, Gerhard Den svenska familjerättens historia, 8:e uppl., Lund 1972.
- Hafström, Gerhard Hatt och Huva, SvJT 1958 s. 213 – 304.
- Hellner, Johannes Hustrus förmåga af rättshandlingar efter svensk förmögenhetsrätt, Lund 1895.
- Holmbäck, Åke och Wessén, Elias Svenska landskapslagar, Äldre Västgötalagen, Yngre Västgötalagen Smålandslagens kyrkobalk, Bjärköarätten, tolkade och förklarade för nutidens svenskar, 2:a uppl., Uppsala 1979.
- Malmström, Åke Behövs ändringar i gällande regler om äkta makars förmögenhetsförhållanden?, Forhandlingar på det tyvende nordiske juristmöte i Oslo, Oslo 1956.

Malmström, Åke och Saldeen, Åke	Successionsrätt, Arv, boutredning och arvskifte, 8:e uppl., Uppsala 1991.
Mogren, Elisabeth	Nya bodelningsregler skapar obalanser, Försäkringstidningen nr.4, 1995, s. 24-25.
Nordling, E.V.	Om boskillnad och behandling af död mans bo, 3:e uppl., Uppsala 1892.
Olivecrona, S.R.D.K.	Om makars giftorätt i bo och boets förvaltning, 5:e uppl. Uppsala 1882.
Ryrstedt, Eva	Bodelning och bostad. Ekonomisk självständighet eller gemenskap, Lund 1998.
Saldeen, Åke	Skadestånd vid äktenskapsskillnad, Uppsala 1971.
Schmidt, Folke	Äktenskapsrätt, 5:e uppl. med supplement av Åke Saldeen, Stockholm 1980.
Teleman, Örjan	Bodelning under äktenskap och vid skilsmässa, 3:e uppl. Stockholm 1998.
Thyrén, Johan	Makes gäld enligt svensk rättsutveckling, Lund 1893.
Tottie, Lars	Äktenskapsbalken och promulgationslag m.m., Stockholm 1990.
Varenius, Nils	Bodräkt eller missbruk av förvaltningsrätt?, SvJT 1920 s. 169-171.
Westerhäll, Lotta	Är rätten ideologifattig? Årsberättelse, Kungl. Humanistiska vetenskapssamfundet, Lund 1995/96 s.19-27.
Westring, Hjalmar	Den nya giftermålsbalken jämte dithörande författningar med förklaringar, 2:a uppl. Stockholm 1933.
Winroth, A.O	Handbok i svensk civilrätt II, Äktenskaps rättsverkningar, Stockholm 1911.
Lagförarbete	
<i>Betänkande</i>	
SOU 1975:24	Tre sociologiska rapporter utgivna av familjelagssakkunniga.
SOU 1981:85	Äktenskapsbalk. Förslag av familjelagssakkunniga.
<i>Propositioner</i>	
Prop. 1936:2	Om skuldebrev m.m.
Prop. 1973:32	Ändringar i giftermålsbalken m.m.
Prop. 1986/87:1	Om äktenskapsbalk m.m.

Prop. 1989/90:30 Om vissa äktenskapsrättsliga frågor.
Prop. 1997/98:106 Pensionsrättigheter och bodelning.

Lagförarbete i NJA II

NJA II 1898 Den nya lagstiftningen angående äkta makar
egendomsförhållanden.
NJA II 1921 Giftermålsbalk.

Övriga förarbete

LB Lagberedningens förslag till revision av
Giftermålsbalken och vissa delar av Ärvdabalken,
IV, 1918.

Övrigt material

Från Riksdag & Äktenskapsbalk ersätter giftermålsbalk
Departement 1982:2

Övriga källor

Modeér, Bengt, advokat vid Modeérs Advokatbyrå AB, Malmö, 1999-04-06
(telefonintervju)
Syréhn, Bertil, advokat vid Advokatfirman Syréhn och Lundgren AB,
1999-04-12 (telefonintervju)

Rättsfallsförteckning

NJA 1916 s. 74

NJA 1920 s. 101

NJA 1928 s. 145

NJA 1958 s. 671

NJA 1960 s. 411

NJA 1962 s. 294

NJA 1980 s. 214

RH 1980:102

T 3847-96

T 1629-97